Saheeh Bukhari (Vol-3)
(Telugu)

సహీహ్ బుఖారీ

(మూడవ సంపుటం)

మూలం
హజ్రత్ అల్లామా వహీదుజ్జమా (రహ్మ)

తెలుగు అనువాదం
ముహమ్మద్ అజీజుర్రహ్మాన్

ప్రకాశకులు :
తెలుగు ఇస్లామిక్ పబ్లికేషన్స్ ట్రస్ట్
సందేశభవనం, లక్కడ్‌కోట్, ఛత్తాబజార్,
హైదరాబాద్–500 002.
ఫోన్: 040–24564583

Saheeh Bukhari *(Vol-3)*

Saheeh Bukhari (Vol-3) (Telugu)

TIP Series No. : **334**

Written by : **Hazrat Allama Waheeduzzama** (R.H.)

Translated by : **Muhammad Azeezur Rahman**

All Rights Reserved with Publishers

First Edition : February 2021

Copies : 1000

Price : **Rs. 400/-**

ISBN : 978 - 93 - 81111 - 85 - 7

Published by : **Telugu Islamic Publications Trust (Regd.)**
Sandesha Bhavanam,
Lakkadkot, Chatta Bazar,
Hyderabad-500 002. India.
Phone: 040 - 24564583, 24576237
E-mail: geeturaiweekly@gmail.com

Typeset by : Geeturai Graphics
Lakkadkot, Hyderabad-2.

Printed at : : Cosmic Printers
Lakkadkot, Hyderabad-2.

"దైవప్రవక్త మీకు ఇచ్చిన దానిని సంతోషంగా స్వీకరించండి. ఆయన మిమ్మల్ని వారించిన దాని జోలికి పోకండి."

(అల్ హష్ర్ : 7)

విషయసూచిక

ఉమ్రహ్ ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1	ఉమ్రహ్ వాజిబ్ (తప్పనిసరి) అవటం, ఇంకా దాని ప్రాశస్త్యం	01
అధ్యాయం : 2	హజ్జ్ కంటే ముందుగానే ఉమ్రహ్ చేసిన వ్యక్తి గురించి	02
అధ్యాయం : 3	దైవప్రవక్త(సఅసం) ఎన్ని ఉమ్రాలు చేశారు?	02
అధ్యాయం : 4	రమజాన్‌లో ఉమ్రా చేయటం	04
అధ్యాయం : 5	ముహస్సబ్ రాత్రి వేళ లేదా మరే సమయంలోనైనా ఉమ్రా చేయటం గురించి	05
అధ్యాయం : 6	‘తన్‌యీమ్’ నుండి ఉమ్రహ్ చేయటం	06
అధ్యాయం : 7	హజ్జ్ తరువాత ఉమ్రా చేసి, ఖుర్బానీ ఇవ్వకపోవటం	09
అధ్యాయం : 8	ఉమ్రాలో ఎంత బాధ కలిగితే అంతే ఎక్కువ ప్రతిఫలం	10
అధ్యాయం : 9	(హజ్జ్ అనంతరం) ఉమ్రా చేసే వ్యక్తి ...	10
అధ్యాయం : 10	హజ్జ్ సమయంలో వారించబడిన పనులే ఉమ్రాలోనూ వారించబడ్డాయి	11
అధ్యాయం : 11	ఉమ్రా చేసే వ్యక్తి ఇహ్రామ్ దీక్ష నుండి ఎప్పుడు విముక్తి పొందుతాడు?	13
అధ్యాయం : 12	హజ్జ్, ఉమ్రా, జిహాద్ నుండి తిరిగి వచ్చినప్పుడు పఠించవలసిన దుఆ	15
అధ్యాయం : 13	మక్కాకు వచ్చే హజ్జ్ యాత్రీకులకు స్వాగతం పలకటం–	16
అధ్యాయం : 14	ప్రయాణీకుడు ప్రభాత సమయాన తన ఇంటికి రావటం	16
అధ్యాయం : 15	సాయం సమయాన ఇంటికి రావటం	16
అధ్యాయం: 16	నగరానికి తిరిగి వచ్చినా రాత్రివేళ ఇంట్లోకి రాకూడదు	17
అధ్యాయం : 17	మదీనా నగరం సమీపించినప్పుడు వాహనాన్ని వేగంగా తోలటం	17
అధ్యాయం : 18	మీరు మీ ఇండ్లలోనికి వాకిళ్ళ ద్వారా రండి అని అల్లాహ్ ఆదేశించటం	18
అధ్యాయం : 19	ప్రయాణం కూడా ఒక విధమైన యాతనే	19
అధ్యాయం : 20	ప్రయాణీకుడు త్వరగా వెళ్ళే ప్రయత్నం చేసినప్పుడు...అవరోధం	20

అవరోధం

అధ్యాయం : 21	ఇహ్రామ్ స్థితిలో ఉన్నవారు నిలువరించబడితే, వేటాడినట్లయితే...	21
అధ్యాయం : 22	ఉమ్రా చేసే వ్యక్తి ఒకవేళ మార్గంలో నిలువరించబడితే...	22
అధ్యాయం : 23	హజ్జ్ యాత్ర నుండి నిలువరించబడినప్పుడు...	24
అధ్యాయం : 24	నిలువరించబడినప్పుడు మొదట ఖుర్బానీ ఇవ్వాలి...	24

అధ్యాయం : 25	నిలువరించబడిన వ్యక్తిపై 'ఖజా' తప్పనిసరి కాదు అనడానికి ఆధారం	25
అధ్యాయం : 26	వ్యాధిగ్రస్తులై లేదా తల బాధకు లోనై శిరోముండనం చేయించుకుంటే...	26
అధ్యాయం : 27	సదకాగా ఆరుగురు నిరుపేదలకు అన్నం పెట్టాలి	27
అధ్యాయం: 28	పరిహారంగా ప్రతి పేదవానికి అర్ధ 'సా' ధాన్యం ఇవ్వాలి	27
అధ్యాయం : 29	(దివ్య ఖుర్‌ఆన్‌లో) 'నుసుక్' అనేది మేకకు వర్తిస్తుంది	28
అధ్యాయం : 30	హజ్జ్‌లో కామవాంఛను రేకెత్తించే మాటలు చెప్పుకోరాదన్న దైవాజ్ఞ	28
అధ్యాయం: 31	దుష్కార్యాలకు, ఘర్షణలకు దూరంగా ఉండాలని	29
అధ్యాయం : 32	ఇహ్రామ్ స్థితిలో వేటాడినందుకు....చెల్లించవలసిన పరిహారం గురించి	29
అధ్యాయం : 33	ఒకవేళ ఇహ్రామ్ స్థితిలో లేని వ్యక్తి వేటాడి...	30
అధ్యాయం : 34	ఇహ్రామ్‌లో ఉన్నవారు వేట జంతువును చూసి నవ్వితే..	32
అధ్యాయం : 35	ఇహ్రామ్ కట్టుకున్న వ్యక్తి ఇహ్రామ్ కట్టుకోని వానికి వేటాడే విషయంలో	33
అధ్యాయం : 36	ఇహ్రామ్ స్థితిలో ఉన్న వ్యక్తి ఇహ్రామ్ దీక్ష బూనని వానికి ...	34
అధ్యాయం : 37	ఇహ్రామ్ స్థితిలో ఉన్న వ్యక్తికి బ్రతికి ఉన్న అడవి గాడిదను కానుకగా..	35
అధ్యాయం : 38	'ముహ్‌రిమ్' ఏ ఏ జంతువులను చంపగలడు?	35
అధ్యాయం : 39	పవిత్ర కాబా (హరమ్) క్షేత్రంలోని చెట్లు నరకరాదు	38
అధ్యాయం : 40	హరమ్ క్షేత్రంలోని జంతువులను బెదరగొట్టకూడదు	40
అధ్యాయం : 41	మక్కాలో కొట్లాట ధర్మసమ్మతం కాదు	41
అధ్యాయం : 42	'ముహ్రిమ్' (ఇహ్రామ్ స్థితిలో ఉన్న వ్యక్తి) హిజామా చేయించటం	42
అధ్యాయం : 43	'ముహ్రిమ్' పెళ్ళి (నికాహ్) చేసుకోగలడు	43
అధ్యాయం : 44	ఇహ్రామ్ స్థితిలో ఉన్న స్త్రీ పురుషులు సువాసన పూసుకోరాదు	43
అధ్యాయం : 45	ఇహ్రామ్ స్థితిలో ఉన్న వ్యక్తి స్నానం చేయవచ్చా?	45
అధ్యాయం : 46	'ముహ్రిమ్'కి చెప్పులు లభ్యం కానప్పుడు మేజోళ్ళు తొడుక్కోవటం	46
అధ్యాయం : 47	నడుము బట్ట లేని వ్యక్తి షరాయిని తొడగవచ్చు	47
అధ్యాయం : 48	'ముహ్రిమ్' ఆయుధం ధరించడం సబబే	47
అధ్యాయం : 49	హరమ్, మక్కా నగరంలో ఇహ్రామ్ లేకుండా ప్రవేశించటం గురించి	47
అధ్యాయం : 50	ఎవరయినా చొక్కా తొడుక్కునే 'ఇహ్రామ్' కట్టుకుంటే...	49
అధ్యాయం : 51	ఒకవేళ 'ముహ్రిమ్' అరఫాత్ మైదానంలో చనిపోతే...	50
అధ్యాయం: 52	ఇహ్రామ్ స్థితిలో ఉన్న వ్యక్తి మరణిస్తే అంత్యక్రియలు ఏ విధంగా జరపటం	50
అధ్యాయం : 53	మృతుని తరపున హజ్జ్ చేయడం, మొక్కుబడి చెల్లించటం....	51

అధ్యాయం: 54	వాహనంపై కూర్చోలేనంత బలహీనంగా ఉన్న వ్యక్తి తరఫున ...	51
అధ్యాయం : 55	పురుషుని తరఫున స్త్రీ హజ్జ్ చేయడం	52
అధ్యాయం : 56	పసివారు హజ్జ్ చేయడం	53
అధ్యాయం : 57	స్త్రీలు హజ్జ్ చేయడం	54
అధ్యాయం : 58	కాబా గృహం వరకూ పాదయాత్ర చేస్తానని మొక్కుకుంటే...	56

మదీనా ప్రాశస్త్యం

అధ్యాయం : 1	మదీనా పవిత్రత గురించి	58
అధ్యాయం : 2	మదీనా నుండి చెడ్డవారిని ఏరివేయటం	60
అధ్యాయం : 3	మదీనాకు గల మరొక పేరు 'తాబా'	61
అధ్యాయం : 4	మదీనాలోని రెండు రాతి మైదానాలు	61
అధ్యాయం : 5	మదీనా పట్ల ద్వేషం కల వ్యక్తి...	61
అధ్యాయం : 6	విశ్వాసం (ఈమాన్) మదీనా వైపునకు తరలి వస్తుంది	62
అధ్యాయం : 7	మదీనా వాసులను వేధించే వ్యక్తి పర్యవసానం	63
అధ్యాయం : 8	మదీనాలోని వాడలు	63
అధ్యాయం : 9	దజ్జాల్ మదీనాలోకి జొరబడలేడు	63
అధ్యాయం: 10	మదీనాలో ధూర్తులకు చోటు లేదు	65
అధ్యాయం : 11	....	66
అధ్యాయం : 12	మదీనాను నిర్మానుష్యం చేయడాన్ని నబీ (సఅసం) వారు సహించలేదు	67
అధ్యాయం : 13	....	67

ఉపవాసాల ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1	ఉపవాసాల నియమ నిబంధనలు	70
అధ్యాయం : 2	రోజా మహత్తు	72
అధ్యాయం : 3	ఉపవాసం పాప పరిహారం	73
అధ్యాయం : 4	'రయ్యాన్' ద్వారం ఉపవాసకులకు మాత్రమే ప్రత్యేకం	74
అధ్యాయం : 5	రమజాన్ అని పలికినా లేదా రమజాన్ మాసం అని చెప్పినా ...	75
అధ్యాయం : 6	నిష్కల్మషమైన విశ్వాసంతో...	76
అధ్యాయం : 7	రమజాన్ నెలలో ప్రవక్త (సఅసం) ఇతోధికంగా....	76
అధ్యాయం : 8	ఉపవాస స్థితిలో అబద్ధాలాడటం, దగా చేయటం మానుకోని వ్యక్తి	77

అధ్యాయం : 9	తనను ఎవరయినా దూషిస్తే, నేను ఉపవాసం ఉన్నానని చెప్పాలి	77
అధ్యాయం : 10	అవివాహితునికి వ్యభిచార భయం ఉంటే...	78
అధ్యాయం : 11	నెలవంకను చూడగానే ఉపవాసాలుండాలి	79
అధ్యాయం : 12	పండుగల నెలలు రెండూ సమానమే, ఏదీ తక్కువ కాదు	80
అధ్యాయం : 13	"మాకు వ్రాయటం గానీ, లెక్కలు వేయడం గానీ రాదు" ...	81
అధ్యాయం : 14	రమజాన్‌కు ఒకటి లేదా రెండ్రోజుల ముందు ఉపవాసం ఉండకూడదు	81
అధ్యాయం : 15	అల్లాహ్ (అల్ బఖరా సూరాలో) ఇలా సెలవీయటం గమనార్హం	82
అధ్యాయం : 16	రాత్రి నలుపు రేఖల నుండి ఉషోదయపు ధవళ రేఖలు	83
అధ్యాయం : 17	"బిలాల్ ఇచ్చే అజాన్ (పిలుపు) మిమ్మల్ని సహ్రీ భుజించటం నుండి...	84
అధ్యాయం : 18	చివరి వేళలో సహ్రీ భుజించడం	84
అధ్యాయం : 19	సహ్రీకి– ఫజ్ర్ నమాజ్‌కి మధ్య ఎంత అంతరం ఉండేది?	85
అధ్యాయం : 20	సహ్రీ తినడం అభిలషణీయం, తప్పనిసరి మాత్రం కాదు	85
అధ్యాయం : 21	పగటిపూట ఉపవాస సంకల్పం చేసుకుంటే అదీ సరైనదే	86
అధ్యాయం : 22	తెల్లవారే సమయానికి ఉపవాసి లైంగిక అశుద్ధతకు లోనై ఉంటే...?	87
అధ్యాయం : 23	ఉపవాస స్థితిలో భార్యను ఆలింగనం చేసుకోవటం	88
అధ్యాయం : 24	ఉపవాసి తన భార్యను ముద్దు పెట్టుకోవటం	89
అధ్యాయం : 25	ఉపవాసి స్నానం చేయడం	89
అధ్యాయం : 26	ఒకవేళ ఉపవాసి మరచిపోయి తిన్నా త్రాగినా...	90
అధ్యాయం : 27	ఉపవాసి ఎటువంటి మిస్వాక్‌ను ఉపయోగించినా సబబే	91
అధ్యాయం : 28	ఎవరయినా వుజూ చేసినప్పుడు ముక్కులో నీరు పోయాలని	92
అధ్యాయం : 29	రమజాన్‌లో ఎవరయినా తెలిసీ సమాగమం జరిపితే...	93
అధ్యాయం : 30	ఒకవేళ ఎవరయినా రమజాన్‌లో (ఉపవాసం ఉండి) ...	93
అధ్యాయం : 31	రమజాన్ నెలలో (ఉపవాస స్థితిలో) తెలిసీ తన ఇల్లాలితో ...	95
అధ్యాయం : 32	ఉపవాసి 'హిజామా' చేయించుకోవటం, వాంతి చేసుకోవటం	95
అధ్యాయం : 33	ప్రయాణంలో ఉపవాసముండటం– ఉపవాసాన్ని విరమించటం	97
అధ్యాయం : 34	రమజాన్‌లో కొన్ని రోజులు ఉపవాసముండి ప్రయాణం చేస్తే...?	98
అధ్యాయం : 35	ఎండ తీవ్రత కారణంగా నీడ కల్పించబడిన వ్యక్తి గురించి ...	99
అధ్యాయం : 36	ప్రవక్త ప్రియ సహచరులు ప్రయాణంలో ఉన్నప్పుడు...	99
అధ్యాయం : 37	ప్రయాణంలో ఉన్నప్పుడు తోటివారికి చూపించి ...	99

అధ్యాయం : 38	ఉపవాసం పాటించే శక్తి ఉండి కూడా....	100
అధ్యాయం : 39	రమజాన్‌లో పాటించలేకపోయిన 'ఖజా ఉపవాసాలు' ఎప్పుడుండాలి?	101
అధ్యాయం : 40	బహిష్టు అయి ఉన్న మహిళ నమాజు చేయకూడదు...	102
అధ్యాయం : 41	ఒకవేళ ఎవరయినా చనిపోతే...?	103
అధ్యాయం : 42	ఉపవాస విరమణ (ఇఫ్తార్) ఎప్పుడు చేయాలి	105
అధ్యాయం : 43	అందుబాటులో ఉన్న నీరు తదితర ద్రవపదార్థాలతో ఇఫ్తార్ చేయటం	106
అధ్యాయం : 44	ఉపవాస విరమణలో త్వరపడాలి	107
అధ్యాయం : 45	ఒక వ్యక్తి ఉపవాసాన్ని విరమించాడు....	108
అధ్యాయం : 46	బాలల ఉపవాసం గురించి	108
అధ్యాయం : 47	ఎడతెగకుండా ఉపవాసాలుండటం	109
అధ్యాయం : 48	అత్యధికంగా ఎడతెగని ఉపవాసాలు పాటించేవారిని దండించాలి	111
అధ్యాయం : 49	సహ్రీ వరకూ ఏమీ తినకుండా ఉండటం	112
అధ్యాయం : 50	ఉపవాసం ఉండకపోవటం సమంజసమని భావించి..	112
అధ్యాయం : 51	షాబాన్ నెలలో ఉపవాసాలుండటం	114
అధ్యాయం : 52	దైవప్రవక్త(సఅసం)ఉపవాసాలుండటం, విరమించటం గురించి...	115
అధ్యాయం : 53	అతిథి గౌరవార్థం నఫ్ల్ ఉపవాసం ఉండకపోవటం	116
అధ్యాయం : 54	ఉపవాసం విషయంలో శరీరానికీ హక్కుంది	116
అధ్యాయం : 55	ఎల్లకాలం ఉపవాసముండటం	117
అధ్యాయం : 56	ఉపవాసం : ఆలుబిడ్డల హక్కు	118
అధ్యాయం : 57	ఒక రోజు ఉపవాసం, ఒక రోజు ఉపవాస విరమణ	119
అధ్యాయం : 58	మహనీయ దావూద్ (అలైహిస్సలామ్) ఉపవాసం	120
అధ్యాయం : 59	అయ్యామె బీజ్– అంటే పౌర్ణమి దినాలలో ...	121
అధ్యాయం : 60	ఒకరి వద్దకు వెళ్ళి, నఫిల్ ఉపవాసాన్ని విరమించకుండా ఉండటం	122
అధ్యాయం : 61	నెల చివర్లో ఉపవాసం ఉండటం	123
అధ్యాయం : 62	శుక్రవారం నాడు ఉపవాసం ఉండటం...	124
అధ్యాయం : 63	ఉపవాసం కొరకు ఏదైనా దినాన్ని ప్రత్యేకించుకోవటం	125
అధ్యాయం : 64	అరఫా దినాన ఉపవాసం ఉండటం	126
అధ్యాయం : 65	ఈదుల్ ఫిత్ర్ దినాన ఉపవాసం ఉండటం?	127
అధ్యాయం : 66	ఈదుల్ అజ్హా రోజున ఉపవాసం ఉండటం	127

అధ్యాయం : 67 తష్రీఖ్ దినాలలో ఉపవాసం ఉండటం 129

అధ్యాయం : 68 ఆషూరా దినపు ఉపవాసం 130

తరావీహ్ నమాజ్ ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1 రమజాన్‌లో తరావీహ్ నమాజ్ ప్రాధాన్యత 132

అధ్యాయం : 2 షబే ఖద్ర్ ఘనత్వం 135

అధ్యాయం : 3 'ఘనమైన రేయి'ని రమజాన్‌లోని చివరి ఏడు రాత్రులలో అన్వేషించటం 135

అధ్యాయం : 4 ఘనమైన రేయిని రమజాన్‌లోని చివరి పది (బేసి) రాత్రులలో వెతకటం 136

అధ్యాయం : 5 జనుల మధ్య ఘర్షణ కారణంగా లైలతుల్ ఖద్ర్ జ్ఞానం లేపుకోబడింది 138

అధ్యాయం : 6 రమజాన్‌లోని చివరి దశకంలో ఎక్కువగా సాధన చేయటం 139

ఏతికాఫ్ అధ్యాయాలు

అధ్యాయం : 1 రమజాన్ చివరి దశకంలో ఏతికాఫ్ దీక్ష బూనటం ... 140

అధ్యాయం : 2 బహిష్టు స్థితిలో ఉన్న మహిళ ఏతికాఫ్‌లో ఉన్న భర్తకు తల దువ్వితే.. 141

అధ్యాయం : 3 ఏతికాఫ్ పాటించే వ్యక్తి అనవసరంగా ఇంటికి వెళ్ళకూడదు 142

అధ్యాయం : 4 మోతకిఫ్ తన శరీరాన్ని, తల భాగాన్ని కడుక్కోగలడు 142

అధ్యాయం : 5 కేవలం ఒక్క రాత్రి ఏతికాఫ్ పాటించటం 142

అధ్యాయం : 6 స్త్రీలు ఏతికాఫ్ పాటించటం గురించి 143

అధ్యాయం : 7 మస్జిద్‌లలో గుడారాలు వేయడం 143

అధ్యాయం : 8 ఏతికాఫ్ పాటించే వ్యక్తి తన స్వంత పనుల నిమిత్తం... 144

అధ్యాయం : 9 ప్రవక్త(స) వారి ఏతికాఫ్ గురించి... 145

అధ్యాయం : 10 'ముస్తహాజా' స్త్రీ ఏతికాఫ్ పాటించగలదా? 146

అధ్యాయం : 11 ఏతికాఫ్ స్థితిలో భార్య తన భర్తతో సమావేశం అవగలదా? 146

అధ్యాయం : 12 మోతకిఫ్ తనపై ఉన్న అనుమానాలను దూరం చేసుకోగలడా? 147

అధ్యాయం : 13 ఉదయాన ఏతికాఫ్‌ను విడిచి రావటం 147

అధ్యాయం : 14 షవ్వాల్ నెలలో ఏతికాఫ్ పాటించటం గురించి 148

అధ్యాయం : 15 ఏతికాఫ్ కొరకు ఉపవాసం ఉండటం తప్పనిసరి కాదు 149

అధ్యాయం : 16 ఎవరయినా అజ్ఞాన కాలంలో ఏతికాఫ్ ఉంటానని మొక్కుకుని... 149

అధ్యాయం : 17 రమజాన్ నెలలోని మధ్య దశకంలో ఏతికాఫ్ పాటించడం 149

అధ్యాయం : 18 ఏతికాఫ్ సంకల్పం చేసుకుని, పిదప దానిని పాటించలేకపోవటం 150
అధ్యాయం : 19 ఏతికాఫ్ పాటించే వ్యక్తి తలంటుకై తన శిరస్సును 151

వాణిజ్య ప్రకరణం (క్రయ విక్రయాలు)

అధ్యాయం : 1 వర్తకానికి సంబంధించిన దైవాదేశాలు 152
అధ్యాయం : 2 హలాల్ కూడా సుస్పష్టమే. హరామ్ కూడా సుస్పష్టమే అయితే ... 156
అధ్యాయం : 3 పోలిక గల వస్తువులేవి? 157
అధ్యాయం : 4 అనుమానాస్పదమైన వాటి నుండి తప్పించుకోవటం 159
అధ్యాయం : 5 ఆంతర్యంలో కలిగిన శంక ఆధారంగా అనుమానించకూడదు 160
అధ్యాయం : 6 అల్లాహ్ అల్ జుముఅహ్ సూరాలో ఇలా సెలవిచ్చాడు 161
అధ్యాయం : 7 ధర్మాధర్మాలను లెక్కచేయకుండా డబ్బు సంపాదించటం 162
అధ్యాయం : 8 భూమి మీద వ్యాపారం చేయటం గురించి 162
అధ్యాయం : 9 వ్యాపారం కొరకు బయటకు వెళ్ళటం 163
అధ్యాయం : 10 సముద్రంలో వ్యాపారం చేయటం గురించి 164
అధ్యాయం : 11 అల్లాహ్ (అల్ జుముఅహ్ సూరాలో) ఇలా సెలవిచ్చాడు 165
అధ్యాయం : 12 "మీ సంపాదనలోని మేలైన, పవిత్రమైన దానిని ఖర్చుపెట్టండి... 166
అధ్యాయం : 13 తన జీవనోపాధి వికాసమొందాలని కోరుకునేవాడు ఏం చేయాలి? 166
అధ్యాయం : 14 ఆహార వస్తువులను దైవప్రవక్త (సఅసం) అరువుగా కొనటం 167
అధ్యాయం : 15 మనిషి స్వయం సముపార్జన, తన స్వహస్తాలతో శ్రమించడం 167
అధ్యాయం : 16 క్రయవిక్రయాల సందర్భంగా మృదువుగా వ్యవహరించటం..... 169
అధ్యాయం : 17 ధనవంతునికి గడువు ఇచ్చిన వ్యక్తి 169
అధ్యాయం : 18 అభాగ్యులకు, గడువు ఇచ్చిన వానికి లభించే పుణ్యఫలం 170
అధ్యాయం : 19 అమ్మేవాడు, కొనేవాడు– ఇరువురూ వ్యాపార వ్యవహారంపై 171
అధ్యాయం : 20 వివిధ రకాల ఖర్జూరాలు కలిపి అమ్మటం... 172
అధ్యాయం : 21 మాంసం అమ్మేవాని, కసాయి వాని గురించి.... 172
అధ్యాయం : 22 అమ్మకంలో అబద్ధం చెప్పటం వల్ల, దాచిపెట్టడం వల్ల 173
అధ్యాయం : 23 వడ్డీ తినేవాడు, సాక్షిగా ఉండేవాడు, వడ్డీ వ్యవహారాన్ని వ్రాసేవాడు.. 173
అధ్యాయం : 24 వడ్డీ తినిపించే వాడికి శిక్ష 175
అధ్యాయం : 25 "అల్లాహ్ వడ్డీని నశింపజేస్తాడు..... 176

అధ్యాయం : 26	క్రయవిక్రయాలలో ఒట్టు వేసుకోవటం అవాంఛనీయం	176
అధ్యాయం : 27	కంసాలుల గురించి	177
అధ్యాయం : 28	కమ్మరివాడు (లోహ కారుడు) గురించి	179
అధ్యాయం : 29	దర్జీ (టైలర్) గురించి	180
అధ్యాయం : 30	నేత పని చేసేవారి గురించి	180
అధ్యాయం : 31	వడ్రంగి పని	181
అధ్యాయం: 32	రాజు అయినా, నాయకుడైనా తమ నిత్యావసర వస్తువులను	183
అధ్యాయం : 33	చతుష్పాద జంతువులు, గుర్రాలు, గాడిదల కొనుగోలు గురించి...	184
అధ్యాయం : 34	అజ్ఞాన కాలం నాటి మార్కెట్లలో క్రయ విక్రయాలు ...	185
అధ్యాయం : 35	రోగగ్రస్తమైన (హీమ్) ఒంటెను, దురద జబ్బు ఉన్న ఒంటెను కొనటం	186
అధ్యాయం : 36	ముస్లింల మధ్య పరస్పర ఘర్షణను నివారించాలి	187
అధ్యాయం : 37	సుగంధ పరిమళం, కస్తూరి అమ్మకం గురించి...	188
అధ్యాయం : 38	'హిజామా' గురించి	188
అధ్యాయం : 39	ఏ వస్తువులు తొడగటం స్త్రీ పురుషులకు అవాంఛనీయమో ...	189
అధ్యాయం : 40	సరుకు యజమానికే ధర నిర్ధారించే హక్కు ఎక్కువగా ఉంటుంది	190
అధ్యాయం : 41	బేరాన్ని ఎప్పటివరకు రద్దు పరచవచ్చు?	190
అధ్యాయం : 42	అమ్మేవాడు, కొనేవాడు– ఇరువురూ...	191
అధ్యాయం : 43	క్రయ విక్రయాలు జరిపే వారిద్దరూ వేరు కానంతవరకూ...	191
అధ్యాయం : 44	అమ్మకందారు లేదా కొనుగోలుదారు వర్తక వ్యవహారం...	192
అధ్యాయం : 45	ఒకవేళ అమ్మకందారు నిర్ణయాధికారం తనకే ఉంటుందని షరతు...	193
అధ్యాయం : 46	ఒక వ్యక్తి ఏదయినా వస్తువును కొనుగోలు చేసి....	193
అధ్యాయం : 47	క్రయ విక్రయాలలో మోసం పరమ జుగుప్సాకరం	195
అధ్యాయం : 48	మార్కెట్ల గురించి	195
అధ్యాయం : 49	మార్కెట్‌లో గలాటా చేయటం అవాంఛనీయం	198
అధ్యాయం : 50	కొలిచే, తూచే వానికి కూలి ఇచ్చే బాధ్యత అమ్మేవానిపై, ఇచ్చేవానిపై ...	199
అధ్యాయం : 51	ఆహార ధాన్యాలను సరిగ్గా కొలిచి ఇవ్వటం అభిలషణీయం	201
అధ్యాయం : 52	ప్రవక్త మహనీయుల(స) వారి 'సా', 'ముద్'ల శుభం గురించి	201
అధ్యాయం : 53	ఆహార ధాన్యాలను అమ్మటం, నిల్వ చేయటం గురించి	202
అధ్యాయం : 54	ఆహార ధాన్యాన్ని స్వాధీనపరచుకోకముందే అమ్మటం...	204

అధ్యాయం : 55	కొలవకుండా, తూకం వేయకుండా ధాన్యపు రాశిని ...	205
అధ్యాయం : 56	ఎవరయినా ఏదయినా వస్తు సామగ్రిని లేదా ఒక పశువును ...	205
అధ్యాయం : 57	ఏ ముస్లిం కూడా తన సోదరుని వర్తక వ్యవహారంలో ...	206
అధ్యాయం : 58	వేలం వేయటం గురించి	207
అధ్యాయం : 59	మోసగించే ఉద్దేశ్యంతో ధరలు పెంచటం....	208
అధ్యాయం : 60	మోసపూరితమైన వర్తకం, గర్భధారణ వర్తకం గురించి	209
అధ్యాయం : 61	'ములామసా' వర్తకం గురించి	209
అధ్యాయం : 62	'మునాబజా' వ్యాపారం గురించి..	211
అధ్యాయం : 63	ఒంటె లేదా మేక లేదా ఆవు పొదుగులో పాలు జమ చేసి ...	211
అధ్యాయం : 64	కొనుగోలుదారు గనక తలిస్తే	213
అధ్యాయం : 65	వ్యభిచారిణి అయిన బానిస (స్త్రీ) క్రయవిక్రయాలు జరపటం గురించి	213
అధ్యాయం : 66	స్త్రీలతో క్రయ విక్రయాలు జరపటం	214
అధ్యాయం : 67	పట్టణవాసి ఎవరయినా ఒక పల్లెటూరి వ్యక్తి వస్తు సామగ్రిని ...	215
అధ్యాయం : 68	పట్టణవాసి ఎవరయినా ఒక పల్లెవాసి సరుకును...	217
అధ్యాయం : 69	బస్తీవాసి బయటి వ్యక్తికి దళారీగా ఉండి కొనుగోలు చేయకూడదు	217
అధ్యాయం : 70	ముందుగానే వెళ్ళి వర్తక బృందంతో సమావేశమవటంపై వారింపు	218
అధ్యాయం : 71	ఎంత దూరం ముందుకు పోయి వర్తక బిడారును కలుసుకోరాదు?	219
అధ్యాయం : 72	ఒకవేళ ఎవరయినా వర్తకంలో అధర్మమయిన షరతులు విధిస్తే...?	220
అధ్యాయం : 73	ఖర్జూరాలను ఖర్జూరాలకు బదులుగా అమ్మటం	221
అధ్యాయం : 74	ఎండు ద్రాక్షను ఎండు ద్రాక్షకు బదులుగా..	222
అధ్యాయం : 75	యవలకు బదులు యవలు అమ్మటం	223
అధ్యాయం : 76	బంగారాన్ని బంగారానికి బదులుగా అమ్మటం	224
అధ్యాయం : 77	వెండిని వెండికి బదులుగా అమ్మటం	224
అధ్యాయం : 78	దీనార్లను దీనార్లకు బదులుగా అరువుగా అమ్మటం	225
అధ్యాయం : 79	వెండిని బంగారానికి బదులుగా అరువుగా అమ్మటం	226
అధ్యాయం : 80	వెండిని బంగారానికి బదులుగా నగదుగా అమ్మటం సరైనదే	226
అధ్యాయం : 81	'ముజాబనా వర్తకం' గురించి...	227
అధ్యాయం : 82	చెట్టు మీద ఉన్న కాయలను వెండీ బంగారాలకు బదులుగా అమ్మటం	228
అధ్యాయం : 83	అరాయా వ్యాఖ్యానం	229

అధ్యాయం : 84	పండిన సూచన కనిపించక ముందే అమ్మకూడదు	230
అధ్యాయం : 85	ఖర్జూరాలు కాపునకు రానంతవరకూ వాటిని అమ్మరాదు	232
అధ్యాయం : 86	ఒకవేళ ఎవరయినా కాపుకు రాకముందే ఫలాలు అమ్మివేస్తే..	232
అధ్యాయం : 87	ఆహార ధాన్యాన్ని అరువుగా కొనటం	233
అధ్యాయం : 88	ఒకవేళ ఎవరయినా నాసిరకం ఖర్జూరాలకు బదులు...	233
అధ్యాయం : 89	ఒకవేళ ఎవరయినా అంటు ఖర్జూర చెట్లను గానీ...	234
అధ్యాయం : 90	చేనులోనే ఉన్న ధాన్యపు పంట–కొలత ప్రకారం...	235
అధ్యాయం : 91	ఖర్జూర చెట్టును దాని వేరుతో సహా అమ్మటం	235
అధ్యాయం : 92	‘ముఖాజరా’ వర్తకం గురించి	236
అధ్యాయం : 93	ఖర్జూరపండులోని తెల్లని బంక (కొవ్వు)ను అమ్మటం, తినటం	236
అధ్యాయం : 94	క్రయ విక్రయాలలో, వాణిజ్య ఒప్పందాలలో ఆయా దేశాలలో ..	237
అధ్యాయం : 95	ఒక భాగస్వామి తన వాటాను మరో భాగస్వామికి అమ్మగలడు	239
అధ్యాయం : 96	పంపకం అవకుండా ఉన్న భూమి, ఇల్లు, ఆస్తిలోని వాటాను ...	240
అధ్యాయం : 97	ఒకవేళ ఎవరయినా వేరొకరి కొరకు ఏదయినా వస్తువును ...	240
అధ్యాయం : 98	బహుదైవారాధకులతో, విరోధమున్న అవిశ్వాసులతో	242
అధ్యాయం : 99	విరోధిగా ఉన్న అవిశ్వాసి నుండి బానిస స్త్రీని కొనటం..	243
అధ్యాయం : 100	శుద్ధి చేయకముందే మృత జంతువు చర్మాన్ని అమ్మటం ...	249
అధ్యాయం : 101	పందిని చంపటం	249
అధ్యాయం : 102	మృత జంతువు కొవ్వును కరిగించటం, దానిని అమ్మటం ...	250
అధ్యాయం : 103	ప్రాణం లేని రూప చిత్రాలను అమ్మటం...	251
అధ్యాయం : 104	మద్యం వ్యాపారం చేయడం నిషిద్ధం (హరామ్)	251
అధ్యాయం : 105	స్వతంత్రుడైన వ్యక్తిని అమ్మటం ఎలాంటిది?	252
అధ్యాయం : 106	బానిసను బానిసకు బదులుగా, పశువును పశువుకు బదులుగా ..	252
అధ్యాయం : 107	బానిస స్త్రీని అమ్మటం	253
అధ్యాయం : 108	‘ముదబ్బర్’ను అమ్మటం	254
అధ్యాయం : 109	ఒకవేళ ఎవరయినా బానిస స్త్రీని కొనుగోలు చేస్తే..	255
అధ్యాయం : 110	మృత జంతువును, విగ్రహాలను అమ్మటం	258
అధ్యాయం : 111	కుక్క మూల్యం (ధర) గురించి	258

సలమ్ ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1	కొలతను నిర్ధారించి సలమ్ వ్యవహారం చేయటం	260
అధ్యాయం : 2	నిర్ధారిత తూకం ప్రకారం 'సలమ్' వర్తకం సమ్మతం	260
అధ్యాయం : 3	అసలు సరుకే లేని వ్యక్తితో 'సలమ్' వ్యవహారం చేయటం	261
అధ్యాయం : 4	చెట్ల మీద ఉన్న ఖర్జూర పండ్లపై 'సలమ్ వర్తకం' చేయటం	263
అధ్యాయం : 5	సలమ్ లేదా అరువు వ్యవహారంలో జామీనుగా ఉండటం	264
అధ్యాయం : 6	సలమ్ లేదా అరువు వ్యవహారంలో కుదువ పెట్టడం	264
అధ్యాయం : 7	'సలమ్'లో గడువు నిర్ధారించబడాలి	265
అధ్యాయం : 8	సలమ్ వ్యవహారం చేసేటప్పుడు, 'ఒంటె పిల్లను ఈనినప్పుడు...'	267

షుఫ్ఆ ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1	పంపకం జరగని ఆస్తిలో మాత్రమే షుఫ్ఆ హక్కు ఉంటుంది..	268
అధ్యాయం : 2	'షుఫ్ఆ' హక్కు ఉన్న వానికి, ఆస్తిని అమ్మేటప్పుడు ..	268
అధ్యాయం : 3	ఏ పొరుగువాడు ఎక్కువ హక్కుదారుడు?	269

కార్మిక హక్కుల ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1	ఎవరయినా ఒక సత్పురుషుణ్ణి కూలిపై పెట్టుకోవటం	270
అధ్యాయం : 2	కొన్ని ఖీరాత్‌ల కూలిపై గొర్రెలను మేపటం	272
అధ్యాయం : 3	అవసరానికి ఒకవేళ ముస్లిం కూలివాడు దొరకనప్పుడు ..	272
అధ్యాయం : 4	పనిని మూడు రోజుల లేదా నెలరోజుల లేదా ఒక ఏడాది కాలం...	273
అధ్యాయం : 5	జిహాద్ సందర్భంగా తమ వెంట కూలివాణ్ణి తీసుకుపోవటం	273
అధ్యాయం : 6	ఒక వ్యక్తిని నియమిత గడువు కొరకు పనిపై పెట్టుకుని....	274
అధ్యాయం : 7	కూలిపోవడానికి సిద్ధంగా ఉన్న గోడను మరమ్మతు చేసే పనిపై ...	275
అధ్యాయం : 8	సగం రోజు కొరకు పని మనిషిని పెట్టడం (సమ్మతమే)	275
అధ్యాయం : 9	అస్ర్ నమాజు వేళ వరకు పని మనిషిని పెట్టడం	276
అధ్యాయం : 10	కార్మికుని వేతనాన్ని ఎగ్గొట్టడం ఎంత పాపం?	277
అధ్యాయం : 11	అస్ర్ నుండి రాత్రి వరకు శ్రామికుని చేత పని చేయించటం	278
అధ్యాయం : 12	ఒకవేళ ఏ కూలివాడైనా తన కూలిడబ్బులు తీసుకోకుండానే ...	279
అధ్యాయం : 13	ఎవరైనా 'హమాలీ'గా శ్రమించి, తద్వారా వచ్చిన కూలిని దానం చేస్తే...	281
అధ్యాయం : 14	దళారీ పనికి వేతనం తీసుకోవటం	282

అధ్యాయం : 15 ఏ ముస్లిమైనా 'దారుల్ హరబ్'లో .. 282
అధ్యాయం : 16 ఫాతిహా సూరా పఠించి అరబ్బులపై ఊదటం,... 283
అధ్యాయం : 17 బానిసపైన, బానిస స్త్రీపైన ప్రతి రోజూ ఒక నిర్ణీత మొత్తాన్ని.... 286
అధ్యాయం : 18 హిజామా చేసేవానికి చెల్లించే వేతనం గురించి 286
అధ్యాయం : 19 బానిస నుండి వసూలు చేసే పన్నును తగ్గించమని 287
అధ్యాయం : 20 వేశ్య, రంకులాడి అయిన బానిస స్త్రీ సంపాదన గురించి 287
అధ్యాయం : 21 పోతు పశువుల చేత సంపర్కం చేయించి వేతనం తీసుకోవటం 288
అధ్యాయం : 22 ఒకవేళ ఎవరయినా భూమిని కౌలుకు తీసుకుంటే... 288

హవాలా ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1 హవాలా – అంటే అప్పును చెల్లించే బాధ్యతను వేరొకరికి... 290
అధ్యాయం : 2 ధనికుడైన వ్యక్తిపై రుణం చెల్లించే బాధ్యత మోపబడినప్పుడు ... 291
అధ్యాయం : 3 మృతునిపై ఉన్న రుణ భారాన్ని వేరెవరికైనా అప్పగించటం సరైనదే 291

పూచీ ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1 అప్పుల సమక్షిక పూచీ, ధనపరమైన పూచీ గురించి... 293
అధ్యాయం : 2 అల్లాహ్ ఈ విధంగా సెలవీయటం.. 296
అధ్యాయం : 3 ఎవరయినా ఒక మృతుని రుణానికి సంబంధించి జామీనుగా ఉంటే.. 297
అధ్యాయం : 4 దైవప్రవక్త(సఅసం) కాలంలో అబూబకర్(రజి)కు 298
అధ్యాయం : 5 రుణభారం గురించి 302

వకాల్తా ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1 ఒకవేళ ఎవరైనా ఒక ముస్లిం దారుల్ హరబ్ లేదా... 304
అధ్యాయం : 2 ద్రవ్య మార్పిడి వ్యవహారంలో, కొలతలు తూనికల్లో ... 305
అధ్యాయం : 3 గొర్రెల కాపరి లేదా ఎవరయినా అధికార బాధ్యతలు కల వ్యక్తి ... 306
అధ్యాయం : 4 తమ సమక్షంలో ఉన్న వారిని, లేనివారిని కూడా ... 307
అధ్యాయం : 5 అప్పు చెల్లించేటందుకు ఎవరినయినా అధికారిగా నియమించటం 308
అధ్యాయం : 6 ఒకవేళ ఏ జాతి కార్యనిర్వాహణాధికారికయినా లేదా సిఫారసు చేసే.. 309
అధ్యాయం : 7 ఒక వ్యక్తి మరో వ్యక్తిని కొంత మొత్తం వ్యయపరిచే నిమిత్తం... 311
అధ్యాయం : 8 ఎవరయినా ఒక స్త్రీ తన నికాహ్‌కు ఒక రాజును వకీల్‌గా చేస్తే... 313

అధ్యాయం : 9	ఎవరయినా ఒకరు ఒక వ్యక్తిని పర్యవేక్షకునిగా నియమించగా...	313
అధ్యాయం : 10	ఒకవేళ కార్యనిర్వాహకుడు అధర్మమైన వర్తకం చేస్తే ...	317
అధ్యాయం : 11	వక్ఫ్ సొమ్ముపై పర్యవేక్షకుని నియామకం...	317
అధ్యాయం : 12	శిక్ష విధించడానికి ఎవరినయినా అధికారిగా చేయటం	318
అధ్యాయం : 13	ఖుర్బానీ ఒంటెలపై వకాల్తా ...	318
అధ్యాయం : 14	ఒకవేళ ఎవరయినా తన అధికారితో..	319
అధ్యాయం : 15	కోశాధికారి కోశానికి నిర్వాహకుడుగా ఉండటం	320

వ్యవసాయ ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1	ప్రజలకు ఆహారంగా ఉపయోగపడే పంటలు పండించటం...	321
అధ్యాయం : 2	పొలం పనులలో ఎక్కువగా నిమగ్నమవటం ...	322
అధ్యాయం : 3	పొలం కాపలా కొరకు కుక్కను పెంచటం	322
అధ్యాయం : 4	వ్యవసాయ పనులకై ఎడ్లను ఉపయోగించటం	323
అధ్యాయం : 5	'తోట పనులన్నీ నీవు చూసుకో, పంట మనమిద్దరం...	324
అధ్యాయం : 6	పండ్ల వృక్షాలను, ఖర్జూరపు చెట్లను నరకటం	325
అధ్యాయం : 7	....	325
అధ్యాయం : 8	ఉత్పత్తిని చెరి సగం లేదా కాస్త హెచ్చుతగ్గుల నిష్పత్తిలో పంచుకోవటం	326
అధ్యాయం : 9	పంపకంలో సంవత్సరాల సంఖ్యను నిర్ధారించకపోతే....!?	327
అధ్యాయం : 10	....	328
అధ్యాయం : 11	యూదులతో పంపకం	329
అధ్యాయం : 12	పంపకంలో ఏ షరతులు అవాంఛనీయం?	329
అధ్యాయం : 13	ఒకవేళ ఎవరి డబ్బునయినా వారికి చెప్పకుండానే ...	329
అధ్యాయం : 14	ప్రవక్త ప్రియ సహచరులు (ర.అన్హుమ్) వక్ఫ్ ఆస్తులు...	331
అధ్యాయం : 15	బంజరు భూమిని సాగు చేసిన వాని గురించి	332
అధ్యాయం : 16	....	334
అధ్యాయం : 17	ఒకవేళ భూమి యజమాని సాగు చేసేవానితో	334
అధ్యాయం : 18	ప్రవక్త ప్రియ సహచరులు (ర.అన్హుమ్) వ్యవసాయ పనులలో...	335
అధ్యాయం : 19	నగదు వ్యవహారంపై వెండీ బంగారాలకు బదులుగా భూమిని ..	338
అధ్యాయం : 20	....	338
అధ్యాయం : 21	మొక్కలు నాటడం గురించి	339

నీటి పారుదల ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1	పొలాలు, తోటల కోసం, జల సంపదలోని తన భాగం తీసుకోవటం	342
అధ్యాయం : 2	ఎవరయితే నీళ్ళ భాగాన్ని– అది పంపకం జరిగినదైనా...	343
అధ్యాయం : 3	నీటి యజమాని తన పొలం తడుపుకునే వరకూ ...	344
అధ్యాయం : 4	ఎవరయినా తన స్వంత భూమిలో బావి త్రవ్వుకుని ఉండగా...	345
అధ్యాయం : 5	బావిపై వివాదం– దానికి సంబంధించిన తీర్పు	346
అధ్యాయం : 6	బాటసారికి త్రాగునీరు కూడా ఇవ్వని వాడు పాపాత్ముడు	346
అధ్యాయం : 7	కాలువ నీటిని ఆపటం	347
అధ్యాయం : 8	ఎగువ ప్రాంతంలో పొలం ఉన్నవారు ముందుగా తమ పొలాన్ని తడుపుకోవాలి	348
అధ్యాయం : 9	మెరక ప్రాంతంలో ఉన్నవారు చీలమండ వరకు తన పొలాన్ని తడుపుకోవాలి	349
అధ్యాయం : 10	దాహం తీర్చినందుకు లభించే పుణ్యం	349
అధ్యాయం : 11	కోనేరు, నీళ్ళ తిత్తిలాంటి వాటికి యజమాని అయిన వాడే	351
అధ్యాయం : 12	దైవం, దైవప్రవక్త తప్ప వేరెవరూ మేత ప్రదేశాన్ని నిలిపి ఉంచలేరు	352
అధ్యాయం : 13	కాలువల నీటిని మనుషులంతా త్రాగగలరు. పశువులు కూడా త్రాగగలవు	353
అధ్యాయం : 14	కట్టెలు, గడ్డి అమ్ముకోవటం	354
అధ్యాయం : 15	భూములను జాగీరుగా, మక్తాగా ఇవ్వటం గురించి	356
అధ్యాయం : 16	భూములను జాగీరుగా ఇచ్చినప్పుడు లిఖితపూర్వకంగా ఇవ్వటం	357
అధ్యాయం : 17	నీరు ఉన్న చోట ఒంటె పాలు పితకటం	358
అధ్యాయం : 18	తోటలోకి వెళ్ళే, ఖర్జూరపు చెట్లకు నీరు పోసే హక్కు	358

రుణాల ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1	ఒకవేళ ఎవరయినా ఏదైనా ఒక వస్తువును అరువుగా కొంటే...	360
అధ్యాయం : 2	ఎవరయితే ప్రజల సొమ్మును చెల్లించే ఉద్దేశంతో తీసుకుంటాడో..	361
అధ్యాయం : 3	రుణాలు తీర్చటం	361
అధ్యాయం : 4	ఒంటెను అరువుగా తీసుకోవటం	363
అధ్యాయం : 5	అప్పు తీర్చమని అడిగేటప్పుడు మృదువుగా వ్యవహరించటం	364
అధ్యాయం : 6	అరువుగా తీసుకున్న ఒంటె కన్నా పెద్ద వయసు గల ఒంటెను ...	364
అధ్యాయం : 7	ఉత్తమ రీతిలో బాకీ తీర్చటం	365
అధ్యాయం : 8	రుణగ్రస్తుడు ఇవ్వవలసిన బాకీ కన్నా తక్కువ ఇస్తే....	366

అధ్యాయం : 9 ఒకవేళ రుణం చెల్లించేటప్పుడు ఖర్జూరపండ్లకు బదులుగా ... 366
అధ్యాయం : 10 రుణ భారం నుండి అల్లాహ్ శరణు వేడుకోవటం 367
అధ్యాయం : 11 రుణగ్రస్తుని జనాజా నమాజ్ చెయ్యటం 368
అధ్యాయం : 12 ధనవంతుడై ఉండి కూడా దాటవేయటం అన్యాయం 369
అధ్యాయం : 13 తనకు హక్కు రావలసి ఉన్నవాడు సూటిగా అడగగలడు 369
అధ్యాయం : 14 దివాలా తీసిన వ్యక్తి దగ్గర వర్తక సామగ్రి గానీ, అరువు వస్తువుగానీ... 370
అధ్యాయం : 15 ఎవరయినా ధనవంతుడు, రేపు ఎల్లుండి వరకూ అప్పు ... 371
అధ్యాయం : 16 దివాలా తీసినవాని లేదా అగత్యపరుని వస్తువును... 371
అధ్యాయం : 17 ఒక నిర్ణీత వాగ్దాన గడువుపై అప్పు ఇవ్వటం లేదా వర్తకం చేయటం 372
అధ్యాయం : 18 రుణభారాన్ని కొంత తగ్గించమని సిఫారసు చేయటం 372
అధ్యాయం : 19 సంపదను నాశనం చేసుకోవటం (దుబారా ఖర్చు చేయటం) తగదు 374
అధ్యాయం : 20 బానిస (సేవకుడు) తన యజమాని సంపదకు పర్యవేక్షకుడు... 375

వ్యాజ్యాల ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1 రుణగ్రస్తుణ్ణి పట్టుకుని వెళ్ళటం... 377
అధ్యాయం : 2 ఒక వ్యక్తి మూర్ఖుడు లేదా మానసిక పరిపక్వత లేనివాడైనప్పుడు... 380
అధ్యాయం : 3 ఒకవేళ ఎవరైనా మానసికంగా ఎదగని 381
అధ్యాయం : 4 వాది– ప్రతివాది పరస్పరం చేసుకునే ఆరోపణలు... 381
అధ్యాయం : 5 పరిస్థితి తెలిసిన తరువాత అపరాధులను, తగవుల మారులను ... 383
అధ్యాయం : 6 మృతుని మరణ శాసనాన్ని పాలించేవాడు హక్కు కోసం... 384
అధ్యాయం : 7 ఒకవేళ ప్రమాదం వాటిల్లే భయం ఉంటే అపరాధిని కట్టి ఉంచవచ్చు 385
అధ్యాయం : 8 పుణ్యక్షేత్రం పరిధిలో ఎవరినయినా బంధించి ఉంచటం 385
అధ్యాయం : 9 రుణగ్రస్తుని వద్ద తిష్ఠ వేయడం 386
అధ్యాయం : 10 అప్పు తీర్చమని అడగటం 387

లుఖతా ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1 పోగొట్టుకున్న వస్తువు యజమాని దాని ఆనవాళ్ళను వివరిస్తే ... 388
అధ్యాయం : 2 తప్పిపోయిన ఒంటె గురించి 389
అధ్యాయం : 3 తప్పిపోయిన మేక గురించి 390
అధ్యాయం : 4 పోగొట్టుకున్న వస్తువు యజమాని ఏడాది వరకు రాకపోతే ... 390

అధ్యాయం : 5	ఒకవేళ ఎవరికయినా సముద్రంలో కర్రగానీ, కొరడా గానీ ...	391
అధ్యాయం : 6	దారిలో ఖర్జూర పండు పడి ఉంటే...	392
అధ్యాయం : 7	మక్కాలో దొరికిన వస్తువుల గురించి...	392
అధ్యాయం : 8	ఏ పశువు పాలు కూడా దాని యజమాని అనుమతి లేకుండా పితకరాదు	394
అధ్యాయం : 9	క్రింద పడి ఉన్న వస్తువు యజమాని ఒక ఏడాది కాలం తరువాత ...	394
అధ్యాయం : 10	క్రింద పడివున్న వస్తువును ఎత్తుకోవడం మంచిది లేకపోతే	395
అధ్యాయం : 11	దొరికిన వస్తువు గురించి చెప్పాలి గాని దానిని పాలకునికి ఇవ్వకూడదు	396
అధ్యాయం : 12	....	397

దౌర్జన్యాల, అత్యాచారాల ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1	ప్రజలపై దౌర్జన్యం, వారి సొమ్ములను బలవంతంగా లాక్కోవటం గురించి...	398
అధ్యాయం : 2	దౌర్జన్యానికి ప్రతీకారం	399
అధ్యాయం : 3	"దుర్మార్గుల మీద దేవుని శాపం పడుతుంది"	400
అధ్యాయం : 4	ఒక ముస్లిం తోటి ముస్లింపై దౌర్జన్యం చేయకూడదు.....	401
అధ్యాయం : 5	ఎట్టి పరిస్థితిలోనూ తోటి సోదరునికి సహాయపడాలి...	401
అధ్యాయం : 6	బాధితునికి సహాయపడటం తప్పనిసరి	402
అధ్యాయం : 7	దౌర్జన్యపరునిపై ప్రతీకారం తీర్చుకోవాలి	403
అధ్యాయం : 8	దౌర్జన్యపరుణ్ణి క్షమించి వదలిపెట్టడం	404
అధ్యాయం : 9	జులుం– ప్రళయదినాన చీకట్లు (జులుమాత్ కమ్ముకుని) ఉంటాయి.	404
అధ్యాయం : 10	పీడితుని ఆక్రందన నుండి తప్పించుకోవాలి, భయపడుతూ ఉండాలి	404
అధ్యాయం : 11	ఒకవేళ ఎవరయినా మరొకరిపై దౌర్జన్యం చేసి...	405
అధ్యాయం : 12	మనిషి ఎవరినయినా క్షమించానని చెప్పిన తరువాత..	406
అధ్యాయం : 13	ఒకవేళ ఎవరయినా మరొకతనికి అనుమతిని ఇచ్చాడు....	407
అధ్యాయం : 14	ఎవరయినా వేరొకరి భూమిని అక్రమంగా కబళిస్తే...?	407
అధ్యాయం : 15	ఎవరయినా ఒక వ్యక్తి మరొకతనికి ఏ వస్తువు విషయంలోనయినా	408
అధ్యాయం : 16	"అతడు మహా తగవులమారి"...	409
అధ్యాయం : 17	అంతా తెలిసి కూడా అన్యాయంగా తగవు పెట్టుకునే వానికి...	410
అధ్యాయం : 18	గొడవ పడినప్పుడు దుర్భాషకు దిగటం	410
అధ్యాయం : 19	పీడితునికి దౌర్జన్యపరుని సొమ్ముపై అధికారం లభించినప్పుడు ...	411

అధ్యాయం : 20 పందిరి (చప్పరం) క్రింద కూర్చోవటం 412
అధ్యాయం : 21 పొరుగువాడు తన గోడకు గూటం వేస్తుంటే ఆపకూడదు 413
అధ్యాయం : 22 దారిలో మద్యాన్ని పారబోయటం సరైనదే 413
అధ్యాయం : 23 ఇంటి ఆవరణలో, దారుల్లో కూర్చోవటం 414
అధ్యాయం : 24 రాకపోకల మార్గాల్లో బావి త్రవ్వటం. అయితే అది ప్రజలకు 415
అధ్యాయం : 25 దారిలో ఉన్న బాధాకరమయిన వస్తువును తొలగించటం 416
అధ్యాయం : 26 ఎత్తయిన మిద్దెలపై, పొట్టి మంచెలపై ఉండటం సమ్మతమే 416
అధ్యాయం : 27 మస్జిద్ వెలుపల – రాళ్ళు పరచబడి ఉన్నచోట లేదా ద్వారం వద్ద .. 422
అధ్యాయం : 28 వేరొక జాతికి చెందిన చెత్తకుప్ప వద్ద ఆగి, మూత్రం పోయటం 423
అధ్యాయం : 29 దారిలో పడివున్న ముళ్ళ మండను లేదా మరేదైనా ... 423
అధ్యాయం : 30 ప్రజలు రాకపోకలు సాగించే మార్గంలో విభేదం వస్తే... 424
అధ్యాయం : 31 యజమాని అనుమతి లేకుండా అతని వస్తువును తీసుకోరాదు 424
అధ్యాయం : 32 శిలువను విరగ్గొట్టడం, పందిని చంపటం 425
అధ్యాయం : 33 సారాయి నింపబడిన కుండలను బద్దలుగొట్టవచ్చా? 426
అధ్యాయం : 34 ఎవరయినా తన సొమ్మును కాపాడుకునే ప్రయత్నంలో చంపబడితే... 427
అధ్యాయం : 35 ఎవరైనా మరొకరి కప్పునుగానీ, వస్తువును గానీ పగులగొడితే...? 427
అధ్యాయం : 36 ఒకవేళ వేరొకరి గోడను కూల్చివేస్తే అటువంటి గోడనే..... 428

భాగస్వామ్య ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1 ప్రయాణ ఖర్చులు, ఇతర సాధనాల విషయంలో భాగస్వామ్యం గురించి 430
అధ్యాయం : 2 ఒక సంపద ఇద్దరు భాగస్వాముల మధ్యన ఉమ్మడిగా ఉన్నప్పుడు... 433
అధ్యాయం : 3 మేకల పంపిణీ 433
అధ్యాయం : 4 రెండేసి ఖర్జూరాలను కలిపి తినటం ఏ భాగస్వామికీ సమ్మతం కాదు.. 434
అధ్యాయం : 5 ఉమ్మడి వస్తువులను న్యాయబద్ధంగా వెలకట్టి.... 435
అధ్యాయం : 6 పంపకం సమయంలో చీటీలు వేసి వాటాలు వేసుకోవటం 436
అధ్యాయం : 7 ఒక అనాథ ఇతర వారసులతో భాగస్వామి అవటం 436
అధ్యాయం : 8 భూమి,ఇల్లు మొదలగు వాటిలో భాగస్వామ్యం గురించి 438
అధ్యాయం : 9 భాగస్వాములైన వ్యక్తులు ఇండ్లు తదితర ఆస్తులను... 438
అధ్యాయం : 10 బంగారం, వెండి క్రయవిక్రయాలు జరిగే వస్తువులన్నింటిలో ... 438

అధ్యాయం : 11	ఒక ముస్లిం బహు దైవారాధకులతో, జిమ్మీలతో కలసి ...	439
అధ్యాయం : 12	మేకలను న్యాయసమ్మతంగా పంచి ఇవ్వటం	439
అధ్యాయం : 13	ఆహార ధాన్యాలు మొదలగు వాటిలో భాగస్వామ్యం గురించి	439
అధ్యాయం : 14	బానిస లేదా బానిస స్త్రీ విషయంలో భాగస్వామ్యం గురించి	440
అధ్యాయం : 15	ఖుర్బానీ పశువులలో, ఒంటెలలో భాగస్వామ్యం...	441
అధ్యాయం : 16	పంపకంలో ఒక ఒంటెను పది మేకలకు సమానంగా పరిగణించడం	442

తాకట్టు ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1	మనిషి తన బస్తీలో ఉండి తాకట్టు పెట్టడం	444
అధ్యాయం : 2	ఇనుప కవచాన్ని తాకట్టుగా పెట్టడం	445
అధ్యాయం : 3	ఆయుధాలను తాకట్టు పెట్టడం	445
అధ్యాయం : 4	తాకట్టుగా ఉన్న పశువుపైన స్వారీ అవటం, దాని పాలు పితకటం సరైనదే	447
అధ్యాయం : 5	యూదులు, మరితర మతస్థుల వద్ద ఏదైనా వస్తువును తాకట్టుగా పెట్టడం	448
అధ్యాయం : 6	తాకట్టు పెట్టిన వానికి- తాకట్టుగా ఉంచుకున్న వానికి మధ్య	448

బానిస విమోచనా ప్రకరణం

అధ్యాయం: 1	బానిసకు స్వేచ్ఛ ఇచ్చినందుకు లభించే పుణ్యం	450
అధ్యాయం : 2	ఎటువంటి బానిసకు విముక్తి నొసగటం ఉత్తమం?	451
అధ్యాయం : 3	సూర్యగ్రహణం తదితర దైవసూచనలు ప్రస్ఫుటమైనప్పుడు	451
అధ్యాయం : 4	ఉమ్మడి ఆస్తిగా ఉన్న బానిస లేదా బానిస స్త్రీని విముక్తి చేస్తే...	452
అధ్యాయం : 5	ఒకవేళ భాగస్వామ్యంలో ఉన్న బానిసకు ఎవరయినా ...	454
అధ్యాయం : 6	ఒకవేళ మరుపు వల్ల ఎవరి నోట అయినా బానిస విమోచనం ...	455
అధ్యాయం : 7	ఒక వ్యక్తి తన బానిసకు స్వేచ్ఛనొసగే ఉద్దేశంతో	456
అధ్యాయం : 8	ఉమ్మె వలద్ గురించి	457
అధ్యాయం : 9	ముదబ్బర్ (బానిస) అమ్మకం గురించి	459
అధ్యాయం : 10	'వలా' (బానిస లేదా బానిస స్త్రీ)ని అమ్మటం లేదా కానుకగా ఇవ్వటం	456
అధ్యాయం : 11	ఒకవేళ బహుదైవారాధకుడైన సోదరుడు లేదా పినతండ్రి ...	460
అధ్యాయం : 12	ముష్రిక్ బానిసకు విముక్తినిచ్చినందుకు పుణ్యఫలం లభిస్తుందా?	461
అధ్యాయం : 13	ఒకవేళ ఎవరయినా అరబ్బులపై దండయాత్ర చేసి ...	462
అధ్యాయం : 14	ఎవరయినా తన బానిస స్త్రీకి చదువు సంస్కారం నేర్పితే...	466

అధ్యాయం : 15 దైవప్రవక్త (సఅసం) ప్రబోధనం... 466
అధ్యాయం : 16 తన ప్రభువును చక్కగా ఆరాధించి.. 467
అధ్యాయం : 17 బానిసపై చేయి చేసుకోవటం... 469
అధ్యాయం : 17 ఎవరి సేవకుడైనా భోజనం తీసుకువస్తే...? 471
అధ్యాయం : 18 బానిస తన యజమాని సంపదకు పర్యవేక్షకుడు.... 472
అధ్యాయం : 19 ఒకవేళ ఎవరయినా బానిస స్త్రీని కొట్టినా ముఖంపైన మాత్రం కొట్టకూడదు 473

ముకాతబత్ ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1 తన బానిస స్త్రీపై వ్యభిచార అపనిందను మోపినందుకు చుట్టుకునే పాపం 474
అధ్యాయం : 2 ముకాతబ్‌కు ఎలాంటి షరతులు విధించాలి?... 476
అధ్యాయం : 3 'ముకాతబ్' గనక ఇతరుల సహాయం కోరితే..... 477
అధ్యాయం : 4 'ముకాతబ్' గనక తనను అమ్ముకోవడానికి అంగీకరిస్తే... 478
అధ్యాయం : 5 ఒకవేళ ముకాతబ్ వ్యక్తి 'నన్ను కొనుగోలు చేసి బానిసత్వం నుండి... 479

కానుకల ప్రకరణం

అధ్యాయం : 1 కొంచెమైనా సరే కానుకగా ఇవ్వటం 482
అధ్యాయం : 2 ఎవరయినా తన తోటి మిత్రులతో... 482
అధ్యాయం : 3 మంచినీరు (లేదా పాలు) ఇవ్వమని అడగటం 485
అధ్యాయం : 4 వేటాడబడిన దానిని కానుకగా స్వీకరించటం 485
అధ్యాయం : 5 కానుకను స్వీకరించటం 486
అధ్యాయం : 6 స్నేహితుల్లో ఎవరికయినా కానుకను పంపిస్తున్నప్పుడు... 489
అధ్యాయం : 7 వాపసు చేయకూడని కానుక 491
అధ్యాయం : 8 దగ్గర లేని వస్తువును కానుకగా ఇవ్వటం 491
అధ్యాయం : 9 కానుకకు బదులు.... 492
అధ్యాయం : 10 తండ్రి తన సంతానానికి ఏదైనా కానుక ఇవ్వటం 493
అధ్యాయం : 11 కానుక ఇస్తూ ఎవరినయినా సాక్షిగా పెట్టడం 493
అధ్యాయం : 12 భర్త భార్యకు, భార్య భర్తకు ఏదైనా కానుక ఇవ్వటం 494
అధ్యాయం : 13 ఒకవేళ స్త్రీ తన భర్తకు గాక వేరితరులకు ఏదైనా వస్తువును.... 495
అధ్యాయం : 14 కానుకకు మొదటి హక్కుదారులెవరు? 497
అధ్యాయం : 15 ఎవరయినా ఏ కారణంగానయినా కానుకను స్వీకరించకపోతే... 498

అధ్యాయం : 16 ఒకవేళ కానుక ఇస్తే లేదా కానుక ఇస్తానని వాగ్దానం చేసి ... 499
అధ్యాయం : 17 బానిస స్త్రీపై, వస్తు సామగ్రిపై స్వాధీనం ఎలా? 500
అధ్యాయం : 18 ఎవరయినా కానుక ఇస్తున్నప్పుడు దాని గ్రహీత ... 501
అధ్యాయం : 19 ఎవరైనా తనకు రావలసిన అప్పును ఎవరికయినా కానుకగా ఇస్తే... 502
అధ్యాయం : 20 ఒకే వస్తువును అనేక మందికి కానుకగా ఇవ్వటం 503
అధ్యాయం : 21 ఏదైనా ఒక వస్తువు స్వాధీనంలో ఉన్నా లేకపోయినా... 504
అధ్యాయం : 22 ఒకవేళ అనేక మంది కలసి అనేక మందికి కానుక ఇచ్చినా ... 505
అధ్యాయం : 23 ఎవరికయినా ఏదైనా కానుకను ఇచ్చినప్పుడు.. 507
అధ్యాయం : 24 ఒకవేళ ఎవరయినా ఒక వ్యక్తి ఒంటెపై స్వారీ అయి ఉండగా... 508
అధ్యాయం : 25 ఏ దుస్తులు తొడగటం అవాంఛనీయమో, వాటిని కానుకగా ఇవ్వటం 508
అధ్యాయం : 26 బహుదైవారాధకుల కానుకను స్వీకరించటం 510
అధ్యాయం : 27 ముష్రిక్‌లకు కానుక ఇవ్వటం 512
అధ్యాయం : 28 ఇచ్చిన కానుకనుగానీ, సదఖాను గానీ తిరిగి తీసేసుకోవటం... 514
అధ్యాయం : 29 515
అధ్యాయం : 30 జీవితాంతం లబ్ధి పొందేలా కానుక ఇవ్వటం (ఉమ్‌రా, రుఖ్‌బా) 515
అధ్యాయం : 31 గుర్రం తదితర పశువులను అరువుగా అడగటం 516
అధ్యాయం : 32 కొత్త పెళ్ళి కూతురి కొరకు ఏదయినా వస్తువును అరువుగా తీసుకోవటం 517
అధ్యాయం : 33 పాలిచ్చే పశువును కానుకగా ఇవ్వటం 518
అధ్యాయం : 34 ఆనవాయితీ ప్రకారం ఎవరయినా మరొకరితో... 521
అధ్యాయం : 35 ఎవరయినా మరొకరికి గుర్రాన్ని స్వారీ చేయడానికి కానుకగా ఇస్తే .. 521

భూమిక

'హదీసు'కు సంబంధించిన ముఖ్యమయిన, అవసరమయిన చర్చలన్నీ ఈ క్లుప్తమయిన 'భూమిక'లో చేర్చడం సాధ్యపడదు. వీటిగ్గాను ప్రత్యేకంగా వేరే రచన అవసరం. ప్రస్తుతానికి హదీసు సంకలనం, సంచయనాలకు సంబంధించిన సంక్షిప్త మయిన ఒక స్వరూపాన్ని పఠితల ముందుంచడం జరిగింది. ప్రవక్త ప్రవచనాల అమూల్యమయిన సంపద గత 13 వందల ఏళ్ళుగా ఎన్నెన్ని దశలు దాటుకుంటూ మన వరకు చేరిందో విజ్ఞతకు, వివేచనకు, మార్గదర్శకత్వానికి మూలమయిన ఈ వెలలేని ఖజానా తమ తరువాతి తరాలకు భద్రంగా చేరవెయ్యడానికి ఏయే పవిత్రా త్మలు తమ జీవితాలను అంకితం చేశాయో, అవసరమైతే తమ ప్రాణాలకు సైతం ఎలా తెగించి ఈ కార్యాన్ని నిర్వహించాయో కాస్తయినా బోధపరచడానికి ఇందులో కృషి జరిగింది.

ప్రవక్త ప్రవచనాలు మనకు మూడు విధాలుగా చేరాయి.

1. ముస్లిమ్ సముదాయం నిరంతర ఆచరణ
2. లిఖితపూర్వకంగా భద్రపరిచిన సంకలనాలు, పుస్తకాలు.
3. జ్ఞాపకశక్తి ఆధారంగా ఉల్లేఖన ప్రక్రియ- అంటే పాఠ్య పఠనాల ద్వారా.

ఈ విధంగా సంచయనం, సంకలనం, రచనలు జరిగిన మొత్తం కాలాన్ని నాలుగు దశలుగా విభజించవచ్చు.

1. ప్రవక్త కాలం నుంచి మొదటి శతాబ్ది హిజ్రీ వరకు
2. మొదటి శతాబ్ది మొదలుకుని రెండవ అర్థ శతాబ్ది వరకు
3. రెండవ అర్థ శతాబ్ది మొదలుగా నాల్గవ శతాబ్ది చివరి వరకు.
4. అయిదవ శతాబ్ది మొదలుకుని ఇంకా కొనసాగుతోంది.

మొదటి దశ

ఈ కాలంలో హదీసు సంచయన కర్తలు, ఆనాటి లిఖిత ప్రతులు, సంచయనాల వివరాలు ఇలా ఉన్నాయి.

ప్రఖ్యాత హదీసు స్మర్తలు

సంఖ్య	పేరు	మరణం	వయసు	ఉల్లేఖనాలు
1.	హజ్రత్ అబూహురైరా (అబ్దుర్రహ్మాన్) శిష్యులు 800	హి.59	78	5374
2.	హజ్రత్ అబ్దుల్లా బిన్ అబ్బాస్	హి.68	71	2660
3.	హజ్రత్ ఆయెషా సిద్దికా	హి.58	67	2210
4.	హజ్రత్ అబ్దుల్లా బిన్ ఉమర్	హి.73	84	1630
5.	హజ్రత్ జాబిర్ బిన్ అబ్దుల్లాహ్	హి.78	94	1560
6.	హజ్రత్ అనస్ బిన్ మాలిక్	హి. 93	103	1286
7.	హజ్రత్ అబూ సయీద్ ఖుద్రి	హి. 74	84	1170

వెయ్యికన్నా ఎక్కువ హదీసులు జ్ఞాపకమున్న ఘనులయిన ప్రవక్త సహచరులు వీరు. వీరుకాక హజ్రత్ అబ్దుల్లా బిన్ అమ్ర్ బిన్ ఆస్ (హి.63), హజ్రత్ అలీ (హి. 40), హజ్రత్ ఉమర్ ఫారూక్ (హి. 23) వీరంతా 500 నుంచి వెయ్యి వరకు హదీసులు ఉల్లేఖించినవారు.

అలాగే హజ్రత్ అబూబక్ర్ (హి. 13), హజ్రత్ ఉస్మాన్ (హి.36), హజ్రత్ ఉమ్మె సలమా (హి.59), హజ్రత్ అబూ మూసా అష్అరీ (హి.52), హజ్రత్ అబూజర్ గిఫ్ఫారి (హి.32), హజ్రత్ అబూ అయ్యూబ్ అన్సారి(హి. 51), హజ్రత్ ఉబై బిన్ కఅబ్(హి.19), హజ్రత్ ముఆజ్ బిన్ జబల్ (హి.18)- వీరంతా వందకు పైగా 500కు తక్కువగా హదీసులు ఉల్లేఖించారు.

వీరేకాక ఆ కాలంలోని గొప్ప అనుచర గణాన్నీ మరువలేము. వారి అనన్యమయిన పరిశ్రమ వల్లనే ప్రవక్త సంప్రదాయ సంపద అంతా ప్రవక్త అనుచర సముదాయానికి అందగలిగింది. ప్రళయం వరకూ తరగని ఈ సంపద ద్వారా ముస్లిమ్ సముదాయం ప్రయోజనం పొందుతూనే ఉంటుంది.

కొందరు మహనీయుల పరిచయం క్రిందనిస్తున్నాము.

1. **సయీద్ బిన్ ముసయ్యిబ్ :** ఫారూకీ హయాంలో రెండవ సంవత్సరం మదీనాలో పుట్టారు. హి. 105లో మరణించారు.

   హజ్రత్ ఉస్మాన్, హజ్రత్ ఆయిషా, హజ్రత్ అబూ హురైరా, హజ్రత్ జైద్ బిన్ సాబిత్ (ర) ద్వారా హదీసు విద్యనభ్యసించారు.

2. **ఉర్వా బిన్ జుబైర్ :** ఈయన మదీనాకు చెందిన ప్రముఖ పండితుల్లో

పరిగణించబడతారు. హజ్రత్ ఆయిషా అక్క కుమారులు. అధికాంశం తన పిన్ని చెప్పిన హదీసులను ఉల్లేఖించారు. ఇంకా హజ్రత్ అబూ హురైరా, హజ్రత్ జైద్ బిన్ సాబిత్ వద్ద కూడా శిష్యరికం చేసిన ఘనత ఉంది. ఈయన శిష్యుల్లో సాలిహ్ బిన్ కైసాన్, ఇమామ్ జుహ్రి లాంటి పండితులున్నారు. ఈయన హి.94లో పరమపదించారు.

3. **సాలిమ్ బిన్ అబ్దుల్లా బిన్ ఉమర్:** మదీనాకు చెందిన 7 గురు షరీఅత్ వేత్తల్లో ఈయన్ని గణిస్తారు. ఈయన తన తండ్రి గారు, ఇతర ప్రవక్త సహచరుల ద్వారా హదీసు పాండిత్యాన్ని గడించారు. నాఫె జుహ్రి తదితర ప్రముఖ అనుచరులు ఈయన శిష్యులు. హి. 106లో మరణించారు.

4. **నాఫె మౌలా అబ్దుల్లా బిన్ ఉమర్:** వీరు హజ్రత్ అబ్దుల్లా బిన్ ఉమర్ శిష్యుల్లో ప్రముఖులు, ఇమామ్ మాలిక్‌కు గురువు. హదీసువేత్తల దృష్టిలో ఈ ప్రమాణ పరంపర (మాలిక్ నాఫె నుండి, ఆయన అబ్దుల్లా బిన్ ఉమర్ నుండి, ఆయన దైవ సందేశహరుల నుండి) సిల్సిలతుజ్జహబ్ (స్వర్ణ పరంపర)గా పరిగణించ బడుతుంది. ఈయన హి.117లో దివంగతులయ్యారు.

తొలి దశలోని లిఖిత సంపద

1. **సహీఫా సాదికా:** ఇది హజ్రత్ అబ్దుల్లా బిన్ అమ్ర్ బిన్ ఆస్ (హి.13-వయసు 77) సంకలనం చేసింది.

   హజ్రత్ అబ్దుల్లా బిన్ అమ్ర్ బిన్ ఆస్‌కు రచన, సంకలనాల అభిరుచి మెండుగా ఉండేది. దైవ సందేశహరులు పలికే ప్రతి మాటను రాసుకునేవారు. ఈ విషయంలో స్వయాన ప్రవక్త మహనీయులు ఆయనకు అనుమతినిచ్చారు. ఈ సంకలనంలో ఒక వెయ్యి హదీసులుండేవి. చాలాకాలం వరకు వారి వంశంలో భద్రంగా ఉండేవి. ఇప్పుడు అది ముస్నద్ ఇమామ్ అహ్మద్‌లో ఒక భాగమయిపోయింది.

2. **సహీఫా సహీహ్:** సంకలన కర్త, హుమామ్ బిన్ మునబ్బిహ్ (హి.101). వీరు హజ్రత్ అబూ హురైరా గారి ప్రముఖ శిష్యుల్లో ఒకరు. ఈయన తన గురువు ఉల్లేఖనాలన్నింటినీ ఒకేచోట గ్రంథస్థం చేసుకున్నారు. దాని రాత ప్రతులు బెర్లిన్, డెమాస్కస్ గ్రంథాలయాల్లో ఉన్నాయి. ఇంకా ఇమామ్ అహ్మద్ బిన్ హంబల్ తన విఖ్యాత ముస్నద్‌లోనూ 'అబూ హురైరా' అన్న శీర్షికన ఈ మొత్తం పుస్తకాన్ని యధాతథంగా చేర్చారు. (ముస్నద్ అహ్మద్, సంపుటి 2, పుటలు

312- 318) ఈ సంకలనం కొన్నేళ్ళ క్రితం డాక్టర్ హమీదుల్లా (ప్యారిస్) ప్రయత్నాల ఫలితంగా హైదరాబాద్‌లో ప్రచురించడం జరిగింది. ఇందులో 138 ఉల్లేఖనా లున్నాయి.

ఈ సహీఫా, హజ్రత్ అబూ హురైరా ఉల్లేఖనాలన్నింటిలోని ఒక భాగం మాత్రమే. దీని ఉల్లేఖనాలు అనేకం బుఖారి, ముస్లిమ్ గ్రంథాలలోనూ దొరుకుతాయి. పదాలు ఒకేలాగుంటాయి. పెద్ద వ్యత్యాసం కనిపించదు.

3. **బషీర్ బిన్ సహీక్:** హజ్రత్ అబూహురైరా శిష్యుల్లో రెండవ వారు. ఈయన కూడా ఒక సంకలనం తయారు చేశారు. దీన్ని ఈయన హజ్రత్ అబూ హురైరాకు చివరి రోజుల్లో వినిపించి ధ్రువీకరించుకున్నారు.

4. **ముస్నద్ అబూహురైరా :** దీని ప్రతులు సహచరుల కాలంలోనే గ్రంథస్థ మయ్యాయి. దీని ఒక ప్రతి హజ్రత్ ఉమర్ బిన్ అబ్దుల్ అజీజ్ తండ్రి, అబ్దుల్ అజీజ్ బిన్ మర్వాన్ (ఈజిప్ట్ గవర్నర్ హి.86) వద్ద కూడా ఉండేది. అబ్దుల్ అజీజ్ బిన్ మర్వాన్ కసీరా బిన్ ముర్రాకు, 'నీ వద్ద సహచరులు ఉల్లే ఖించిన హదీసులుంటే వాటిని వ్రాసి పంపు. హజ్రత్ అబూ హురైరా హదీసులు అక్కరలేదు. అవి నా వద్ద గ్రంథస్థమయి ఉన్నాయి' అని వ్రాశారు. 'ముస్నద్ అబూ హురైరా' గ్రంథ ప్రతి ఒకటి, ఇమామ్ ఇబ్ను తయిమియ్య వ్రాసినది జర్మనీ గ్రంథాలయంలో భద్రంగా ఉంది.

5. **సహీఫా హజ్రత్ అలీ:** ఇమామ్ బుఖారి విశదీకరించిన దాని ప్రకారం, ఇది చాలా ఘనమయిన సంపుటం. ఇందులో జకాత్, మదీనా పవిత్రత, హజ్జతుల్ విదా ప్రసంగం, ఇస్లామీయ రాజ్యాంగ అంశాలు లాంటి విషయాలు అనేకం ప్రస్తావించ బడి వున్నాయి.

6. **ప్రవక్త మహనీయుని ప్రసంగ పాఠం :** మక్కా ప్రవేశం నాడు, అబూ షా యమని కోరిక మేరకు దైవ ప్రవక్త తన ప్రసంగాన్ని సవివరంగా రాయించారు. ఈ ప్రసంగంలో మానవ హక్కులకు సంబంధించిన ముఖ్యమయిన వివరా లున్నాయి.

7. **సహీఫా హజ్రత్ జాబిర్ :** హజ్రత్ జాబిర్ బిన్ అబ్దుల్లా ఉల్లేఖనాలను ఆయన శిష్య గణం, వహబ్ బిన్ మునబ్బ(హి.110), సులైమాన్ బిన్ ఖైస్ లష్కరి వ్రాత మూలకంగా సంకలనం చేసుకున్నారు. ఈ సంకలనంలో హజ్ విధి నిషేధాలు, వీడ్కోలు హజ్ ప్రసంగం ఉన్నాయి.

8. **హజ్రత్ ఆయిషా(ర) ఉల్లేఖనాలు :** హజ్రత్ ఆయిషా ఉల్లేఖనాలను ఆవిడ శిష్యుడు ఉర్వా బిన్ జుబైర్ వ్రాసి భద్రపరిచారు.
9. **ఇబ్ను అబ్బాస్ ఉల్లేఖనాలు :** హజ్రత్ అబ్దుల్లా ఇబ్ను అబ్బాస్ ఉల్లేఖనాల అనేక సంకలనాలున్నాయి. హజ్రత్ సయీద్ బిన్ జుబైర్ తాబయీ కూడా ఈయన ఉల్లేఖనాలను వ్రాసి సంకలనం చేసుకున్నారు.
10. **అనస్ బిన్ మాలిక్ సహీఫాలు:** సయీద్ బిన్ హిలాల్ ప్రకారం, "హజ్రత్ అనస్ తాను వ్రాసిపెట్టుకున్న ప్రతుల్ని మాకు చూపి, 'ఈ ఉల్లేఖనాలు నేను స్వయంగా దైవ సందేశహరుని నోట విన్నాను, అప్పుడే రాసుకున్నాను, తరువాత ఆయన (స)కు వినిపించి ధ్రువీకరించుకున్నాను కూడా' అని అనేవారు".
11. **అమ్ర్ బిన్ హజ్మ్ :** ఈయన్ని యమన్ గవర్నరుగా నియమిస్తూ పంపేటప్పుడు ప్రవక్త మహనీయులు (స) రాతమూలకంగా ఒక సూచనా పత్రాన్ని ఇచ్చి పంపారు. ఈయన ఆ సూచనాపత్రాన్ని భద్రపరచటమేకాక దైవప్రవక్త ఇచ్చిన ఇంకా 21 ఆదేశ పత్రాలను జతచేసి ఒక పుస్తకాన్నే సంకలనం చేశారు.
12. **సమురః బిన్ జున్దబ్ పుస్తకం:** ఇది ఈయన తనయునికి వారసత్వంలో లభించింది. ఇందులోనూ ఉల్లేఖనాలు పెద్దసంఖ్యలో ఉన్నాయి.
13. **సహీఫా సఅద్ బిన్ ఉబాదా :** హజ్రత్ సఅద్ బిన్ ఉబాదా ప్రవక్త సహచరులు, అజ్ఞానకాలం నుండే చదవనూ, వ్రాయనూ వచ్చినవారు.
14. **హజ్రత్ నాఫె లేఖలు:** సులైమాన్ బిన్ మూసా ఉల్లేఖనం ప్రకారం, అబ్దుల్లా బిన్ ఉమర్ చెబుతూ ఉంటే నాఫె (ర) వ్రాస్తూ ఉండేవారు.
15. మ'అన్ ఉల్లేఖనం ప్రకారం, 'అబ్దుర్రహ్మాన్ బిన్ అబ్దుల్లా బిన్ మస్ఊద్(ర) నా ఎదుట గ్రంథం తీసి ప్రమాణం చేస్తూ 'ఇది నా తండ్రి అబ్దుల్లా బిన్ మస్ఊద్ తన స్వహస్తాలతో వ్రాసిన గ్రంథం' అని అన్నారు."

పరిశోధనను అన్వేషణను ఇంకా కొనసాగిస్తే ఇవి కాక ఇంకా ఎన్నో ఉదాహరణలు, సంఘటనలు దొరకవచ్చు.

ఈ దశలో ప్రవక్త సహచర మాన్యులు, గొప్ప అనుచరులు ఇతోధికంగా తమ వ్యక్తిగత స్మృతిలోని హదీసుల్ని గ్రంథస్థం చెయ్యడం పట్ల శ్రద్ధ చూపారు. కాని రెండవ దశలో సంచయన, సంపాదన కార్యం ఇంకా విస్తృతి పొందింది. హదీసు సంకలనకర్తలు తమకు సొంతంగా తెలిసినవాటితోపాటు తమ నగరం, ప్రాంతంలోని పండితుల్ని కలుసుకుని వారి ఉల్లేఖనాలను సయితం క్రమబద్ధం చేశారు.

రెండవ దశ

ఈ దశ దాదాపు రెండవ శతాబ్ది (హిజ్రీ) తొలి యాభయ్యేళ్ళకు ముగుస్తుంది. ఈ దశలో అనుచరుల ఒక పెద్ద వర్గం సిద్ధమయింది. ఈ వర్గంలోనివారు తొలి దశలోని లిఖిత సంపదనంతా విస్తృత సంకలనాలతో క్రోడీకరించారు.

హదీసు సంకలన కర్తలు

1. ముహమ్మద్ బిన్ షిహాబ్ జుహ్రీ (మ : హి.124) : ఈయనను సమకాలీన హదీసువేత్తలలో ముఖ్యులుగా పరిగణించేవారు. ఈయన హదీసు విద్యను దిగువ పేర్కొన్న మహనీయ వ్యక్తుల ద్వారా అభ్యసించారు.

సహచరుల్లో : 1. అబ్దుల్లా బిన్ ఉమర్(రజి) 2. అనస్ బిన్ మాలిక్ (ర) 3. సహల్ బిన్ సఅద్(ర).

అనుచరుల్లో : సయీద్ బిన్ ముసయ్యిబ్, మహ్మూద్ బిన్ రబీ ప్రభృతులు.

ఈయన గారి శిష్యగణంలో, ఇమామ్ ఔజాయి, ఇమామ్ మాలిక్, సుఫియాన్ బిన్ ఉయియ్యన వంటి హదీసువేత్తలున్నారు. ఉమర్ బిన్ అబ్దుల్ అజీజ్ హి.శ. 101లో ఈయనకు హదీసులు సంకలనం చేసే కార్యాన్ని అప్పగించారు. ఈయనతోపాటు మదీనా గవర్నరు అబూబక్ర్ ముహమ్మద్ బిన్ ఉమర్ బిన్ హజ్మ్‌కు ఆదేశాలు పంపి, ఉర్వా బిన్తు అబ్దుర్రహ్మాన్, కాసిమ్ బిన్ ముహమ్మద్ వద్ద వున్న హదీసు భండారాన్నీ గ్రంథస్థం చెయ్యమని ఉమర్ బిన్ అబ్దుల్ అజీజ్ పురమాయించారు.

పైన పేర్కొన్న ఉర్వా, హజ్రత్ ఆయిషాకు ముఖ్య శిష్యురాలు. కాసిమ్ బిన్ ముహమ్మద్ ఆవిడ సోదరుని కొడుకు. హజ్రత్ ఆయిషా తన సంరక్షణలో వీరికి శిక్షణ, బోధనలు గరిపారు.

ఇంతేకాక హజ్రత్ ఉమర్ బిన్ అబ్దుల్ అజీజ్ ఇస్లామీయ రాజ్యంలో బాధ్యతాయుత స్థానంలో ఉన్న నాయకులందరినీ హదీసుల్ని కూడబెట్టాలని, వాటిని క్రమబద్ధం చేయాలన్న తాకీదుతో ఫర్మానాలు జారీ చేశారు. ఫలితంగా హదీసు పెను గ్రంథాలే రాజధాని నగరమయిన డెమాస్కస్ చేరాయి. ఖలీఫా వాటి నకళ్ళను రాజ్యంలో మూల మూలన చేరవేశారు.

ఇమామ్ జుహ్రీ హదీసు సంకలనాన్ని సిద్ధం చేసిన తరువాత ఆ కాలంలోని ఇతర విద్యావంతులు సయితం సంకలనం, సంపాదన కార్యక్రమాలు చేపట్టారు.

2. అబ్దుల్ మలిక్ బిన్ జరీహ్ (హి. 150) మక్కాలో ఈ మహత్కార్యాన్ని చేపట్టారు.

3. ఇమామ్ ఔజాయి (హి. 157) - సిరియాలో

4. ముఅమ్మర్ బిన్ రాషిద్ (హి.153) - యమన్‌లో

5. ఇమామ్ సుఫియాన్ సౌరి (హి. 161)- కూఫాలో

6. ఇమామ్ హమ్మాద్ బిన్ సల్లమ(హి. 167) - బస్రాలో

7. ఇమామ్ అబ్దుల్లా బిన్ ముబారక్ (హి. 181)- ఖురాసాన్‌లో

వీరంతా హదీసుల సంకలనం, వాటి క్రమబద్ధీకరణ కృషిలో మున్ముందు ఉండిన మహనీయులు.

8. ఇమామ్ మాలిక్ బిన్ అనస్(హి.93- 179): మదీనాలో ఇమామ్ జుహ్రీ తరువాత ప్రవక్త హదీసు సంకలనా శుభకార్యం చేపట్టే ఘనత తనకే దక్కింది. ఈయన నాఫె, జుహ్రీ ఇంకా ఇతర ప్రముఖ పండితుల వద్ద విద్యనభ్యసించారు. ఈయన గురువుల సంఖ్య 900 వరకు ఉందని అంటారు. ఈ విద్యామృత సరోవరం నుండి హిజాజ్, సిరియా, ఇరాక్, పాలస్తీనా, ఈజిప్ట్, ఆఫ్రికా, స్పెయిన్‌కు చెందిన వేలాది ప్రవక్త సంప్రదాయ పిపాసువులు తనివితీరా గ్రోలారు. ఈయన శిష్యుల్లో లైస్ బిన్ సఅద్ (హి.175), ఇబ్ను ముబారక్ (హి. 181), ఇమామ్ షాఫియీ (హి. 204), ఇమామ్ ముహమ్మద్ బిన్ హసనుష్షైబాని (హి.189) లాంటి మహామహులున్నారు.

ఈ దశలో హదీసు సంకలనాలు అనేకం జరిగాయి. వీటిలో ఇమామ్ మాలిక్ సంకలనం చేసిన ముఅత్తాకు ప్రత్యేకస్థానముంది. దీని సంకలనా కాలం హి.130 నుండి 141 మధ్యన ఉంటుంది. మొత్తం ఉల్లేఖనాల సంఖ్య 1700. వీటిలో నుంచి మర్ఫూ 600; ముర్సల్ 228, మౌకూఫ్ 613; అనుచరుల సూక్తులు 285 ఉన్నాయి. ఈ దశలోని కొన్ని ఇతర సంకలనాల పేర్లు : 1. జామె సుఫియాన్ సౌరి (హి.161) 2. జామె ఇబ్ను ముబారక్ (హి.181); 3. జామె ఇమామ్ ఔజాయి (హి.157), 4. జామె ఇబ్ను జురైజ్ (హి.150) 5. కితాబుల్ ఖరాజ్, కాజీ అబూ యూసుఫ్ (హి.183); 6. కితాబుల్ అసార్, ఇమామ్ ముహమ్మద్(హి.189)

ఈ దశలో ప్రవక్త మహనీయుని హదీసులు, సహచరుల అనుచరుల ఫత్వాలు (తీర్పులు)- అన్నింటినీ ఒకే గ్రంథంలో సంచయనం చేసేవారు. అయితే ఫలానా విషయం సహచరుల లేక అనుచరుల సూక్తి అని లేక ప్రవక్త(స) హదీసు అని విశదీకరించడం జరిగేది.

మూడవ దశ

ఇది దాదాపు హి్జ్రీ 150 మొదలు 400 వరకు ఉంటుంది. ఈ దశ ప్రత్యేకతలు ఇవి :

1. ప్రవక్త ప్రవచనాలను (హదీసులను) సహచరుల 'ఆసార్' (ప్రభావకాలు), అనుచరుల సూక్తుల నుండి వేరు చేసి సంకలనం చెయ్యడం జరిగింది.
2. విశ్వసనీయమయిన ఉల్లేఖనాల సంకలనాలు వేరుగా తయారయ్యాయి. ఈ విధంగా, అన్వేషణ, పరిశోధన, అనుశీలనల తరువాత రెండవ దశలోని రచనలు మూడవ దశలో ఘనమయిన పుస్తకాలుగా రూపొందాయి.
3. ఈ దశలో ఉల్లేఖనాలను ప్రోగు చెయ్యడమేకాక హదీసు శాస్త్రాన్ని భద్రపరచడానికి హదీసువేత్తలు వందకు పైగా వివిధ విద్యల్ని ఆవిష్కరించారు. వాటి మీద ఇప్పటివరకు వేలాది పుస్తకాల రచన జరిగింది.

   'వారు చేసిన కృషికి దైవానికి కృతజ్ఞతలు, దైవం వారి ఆ కృషికి గాను ఉత్తమమయిన ప్రతిఫలాన్నివ్వుగాక'

   ఆ విద్యల్లో కొన్నింటి క్లుప్తమయిన పరిచయం

1. అస్మాఉర్రిజాల్ విద్య

ఈ విద్యలో ఉల్లేఖకుల జీవిత విశేషాలు, జనన కాలం, వారి గురువులు, శిష్యులు ఇత్యాధి విషయాల వివరాలు; విద్యాప్రాప్తికై చేసిన ప్రయాణాలు, వారి విశ్వసనీయత ప్రామాణాన్ని గురించి హదీసువేత్తల నిర్ణయాలున్నాయి. ఇది చాలా విస్తృతమయిన శాస్త్రం, ఆసక్తికరమయింది కూడా.

కొందరు పక్షపాత బుద్ధి గల ప్రాచ్య విద్యా నిపుణులయిన పాశ్చాత్యులు (Orientalists) కూడా దీని ప్రశస్తతను కొనియాడకుండా ఉండలేకపోయారు. ఈ శాస్త్రం వల్ల అయిదు లక్షల మంది ఉల్లేఖకుల జీవన వృత్తాంతాలు భద్రంగా ఉన్నాయి. ఈ ప్రత్యేకతలో ముస్లిమ్ పండితులకు సరితూగేవారు దొరకడం అసాధ్యం.

ఈ శాస్త్రంలో వందలాది పుస్తకాలు రచించారు. కొన్నింటి పేర్లు :

అ) **తహ్జీబుల్ కమాల్ - రచయిత** : ఇమామ్ యూసుఫ్ (హి.742). ఈ శాస్త్రంలో ఇది అత్యంత ప్రామాణికమయిన గ్రంథం.

ఆ) **తహ్జీబుత్తహ్జీబ్** : రచయిత - హాఫిజ్ ఇబ్ను హజర్, బుఖారీ టీకా కర్త, ఈగ్రంథం 12 సంపుటాల్లో ఉంది; హైదరాబాద్ (దాయరతుల్ మఆరిఫ్, ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ ప్రచురించింది).

ఇ) తజ్కిరతుల్ హుఫ్ఫాజ్ - రచయిత : అల్లామా జహబి (హి. 748)

2. ముస్తలహుల్ హదీస్ విద్య

ఇది హదీసు విద్యకు ప్రాతిపదిక సూత్రావళి. ఈ శాస్త్రం వెలుగులోనే హదీసుల స్థాయి, బలహీనతల నియమాలు తెలుస్తాయి.

ఈ శాస్త్రానికి సంబంధించిన ప్రఖ్యాత పుస్తకం 'ఉలూముల్ హదీసు' దీన్ని 'ముకద్దమ ఇబ్నుస్సలాహ్' అని కూడా అంటారు. రచయిత : అబూ ఉమర్, ఉస్మానిబ్నుస్సలాహ్ (హి. 577)

గత 100 ఏళ్ళల్లో హదీసు సూత్రావళి మీద రెండు గ్రంథాలు వెలువడ్డాయి.

(అ) తౌజీహున్నజర్ - రచయిత: అల్లామా తాహిర్ బిన్ సాలిహ్ అల్ జజాయిరీ (హి.1338)

(ఆ) కవాయిదుత్తహదీసు - రచయిత : అల్లామా సయ్యద్ జమాలుద్దీన్ కాసిమీ (హి.1332)

మొదటి పుస్తకం విషయ విస్తృతికి, రెండవది సక్రమ సంకలనానికి ఖ్యాతిగడించాయి.

3. గరీబుల్ హదీసు విద్య

ఈ శాస్త్రంలో హదీసుల్లోని కఠినపదాల శాబ్దిక అర్థాల పరిశోధన విరివిగా జరిగింది. ఈ శాస్త్రంలో ఇదికాక అల్లామా జమఖ్షరీ (హి.538) రచించిన అల్ ఫాయిక్, ఇబ్నుల్ అసీర్ (హి.606) రచించిన నిహాయ ప్రముఖమయినవి.

4. తఖ్రీజుల్ అహాదీస్ విద్య

ప్రముఖ ఖుర్ఆన్ వ్యాఖ్యాన గ్రంథాలు, ఫికహ్ గ్రంథాలు, సూఫీయిజానికి సంబంధించిన గ్రంథాలు, విశ్వాసాలకు సంబంధించిన గ్రంథాలు- వీటన్నింటిలో ప్రస్తావించిన ఉల్లేఖనాలకు మూల గ్రంథాలేవీ అన్న విషయం తెలుసుకోదలిస్తే ఈ శాస్త్రం ఉపయోగపడుతుంది. ఉదాహరణకు, 'హిదాయ' (బుర్హానుద్దీన్ అలీ బిన్ అబీబక్ర్ అల్ మర్గీనాని (హి. 592). 'ఇహ్యాఉల్ ఉలూమ్' (ఇమామ్ గజాలి -హి. 505)లలో అనేక ఉల్లేఖనాలు, ఎలాంటి ప్రామాణికత తెలుపకుండా, మూలాన్ని తెలుపకుండా ప్రస్తావనలోకి వచ్చాయి. ఎవరైనా ఆ ఉల్లేఖనాల ప్రామాణికత ఏ పాటిదని, ఏఏ ప్రముఖ హదీసు పుస్తకాల్లో అవి వచ్చాయని తెలుసుకోగోరితే ఈ శాస్త్రానికి సంబంధించిన పుస్తకాల్లో అవి లభ్యమవుతాయి. మొదట పేర్కొన్న పుస్తకం కోసం హాఫిజ్ జైలయి (హి. 792) రచించిన 'నసబుర్రాయ' అన్న పుస్తకాన్ని, హాఫిజ్ ఇబ్ను హజర్ అస్కలాని (హి.852) వ్రాసిన 'అద్దరాయ' అన్నదాన్నీ చూడవలసి వుంటుంది. రెండవ పుస్తకంలోని హదీసుల

కొరకు హాఫిజ్ జైనుద్దీన్ ఇరాకీ (హి. 808)రచించిన 'అల్ ముగ్నీ అన్ హమలిల్ అస్ఫార్' అనేది ఉచితమయింది.

5. అల్ అహాదీసుల్ మౌజూఅ విద్య

ఈ శాస్త్రంలో పండితులు ప్రత్యేక పుస్తకాలు రచించారు. 'మౌజూ' (కల్పించిన-అబద్ధపు) ఉల్లేఖనాలను వేరు చేశారు. ఈ విషయంలో కాజీ షౌకాని (హి.1255) రచించిన 'అల్ ఫవాయిదుల్ మజ్మూఅ'తోపాటు హాఫిజ్ జలాలుద్దీన్ సుయూతి (హి.911) వ్రాసిన 'అల్ లఆలి అల్ మస్నూఅ' ప్రముఖమయినవి.

6. అన్నాసిఖ్ వల్ మన్సూఖ్ విద్య

ఈ శాస్త్రంలో ఇమామ్ ముహమ్మద్ బిన్ మూసా హాజమి హి.784- వయసు 35) రచించిన 'కితాబుల్ ఈ'తిబార్' చాలా ప్రామాణికమయింది. ఖ్యాతి గడించింది కూడా.

7. అత్ తౌఫీక్ బైనుల్ అహాదీస్- విద్య

ఈ శాస్త్రంలో, స్థూలంగా చూస్తే పరస్పర విరుద్ధంగా కనిపించే ఉల్లేఖనాల మధ్య సమాన అర్థాన్వయం చెయ్యడం జరిగింది. ప్రథమంగా ఇమామ్ షాఫియి (హి. 204) ఈ విషయాన్ని చర్చించారు. ఈయన వ్రాసిన పుస్తకం 'ముఖ్తలిఫుల్ హదీసు' అనే పేరుతో ఖ్యాతిగడించింది. ఇమామ్ తహావి (హి. 321) రచించిన 'ముష్కిలుల్ అసార్' అనే పుస్తకం కూడా ఈ శాస్త్రంలో ఉపయోగకరమయిన పుస్తకం.

8. అల్ ముఖ్తలిఫ్ వల్ ముఅత్తలిఫ్ విద్య

ఈ శాస్త్రంలో ముఖ్యంగా ఉల్లేఖన కర్తల పేర్లు, వాళ్ళ సంతానం, తండ్రిపేర్లు, బిరుదులు, తాత ముత్తాతల పేర్లు, లేక గురువుల పేర్లు ఒకేలా కనిపించిన వారి ప్రస్తావన వుంది. ఇలాంటి అనుమానాస్పద స్థితి వల్ల ఎరుగని వ్యక్తి అపార్థానికి గురయ్యే ఆస్కారముంది. ఈ శాస్త్రంలో హాఫిజ్ ఇబ్ను హజర్ విరచితమయిన 'తాబీర్ అల్ మున్తబహ్' అనే పుస్తకం చాలా సమగ్రమయింది.

9. అత్రాఫుల్ హదీస్ విద్య

ఈ శాస్త్రం ద్వారా ఏ ఉల్లేఖనం ఏ పుస్తకంలో ఉందో, దాని ఉల్లేఖనకర్తలెవరో తెలుస్తుంది. ఉదాహరణకు మీకు 'ఇన్నమల్ ఆమాలు బిన్నియ్యాత్' అనే హదీసు

వాక్యం ఒకటి గుర్తుంది. అది ఎక్కడి నుండి లభించిందో, ఉల్లేఖనం పూర్తి పాఠ మేమిటో, ఉల్లేఖన కర్తలెవరో మీరు తెలుసుకోదలిస్తే ఈ శాస్త్రానికి సంబంధించిన పుస్తకాలను చూడవలసి వుంటుంది. ఈ శాస్త్రాన్ని హాఫిజ్ మజి (హి. 742) రచించిన 'తుహఫతుల్ అష్రాఫ్' అన్న పుస్తకంలో సవివరంగా చర్చించడం జరిగింది. ఇందులో 'సిహాసిత్తా' (ఆరు అతి సవ్యమయిన హదీసు పుస్తకాలు)లోని ఉల్లేఖనాల పట్టిక మొత్తం వచ్చేసింది. ఈ పుస్తకంలో హాఫిజ్ అబూ యూసుఫ్ మజీ 26 సంవత్సరాలు వెచ్చించారు. ఎంతో కఠిన శ్రమతో దీన్ని పూర్తి చేశారాయన. నేటి ప్రాచ్య శాస్త్రాల పాశ్చాత్య నిపుణులు (Orientalists) ఇలాంటి పుస్తకాలను అనుసరించే కాస్త కొత్తరూపంలో హదీసుల పట్టిక ఒకటి తయారు చేశారు. ఉదాహరణకు 'కునూజుస్సున్నహ్' అనే పుస్తకం ఇంగ్లీషులో ప్రచురించారు. దాని అరబీ అనువాదం క్రీ.శ. 1934లో ఈజిప్ట్ నుండి వెలువడింది. ఇప్పుడొక విస్తృత పట్టిక 'అల్‌ము'జముల్ ముఫహ్రిస్' అనే పేరుతో సంకలనం చేస్తున్నారు. దీని 20 సంపుటాలు వెలువడ్డాయి.

10. ఫిక్‌హుల్ హదీస్

ఈ శాస్త్రంలో ధార్మిక ఆదేశాలకు సంబంధించిన హదీసుల మర్మ హేతువును, అందులో నిగూఢమయి ఉన్న వివేచనను ఆవిష్కరించడం జరిగింది. ఈ విషయం మీద హాఫిజ్ ఇబ్ను కయ్యిమ్ (హి. 751) రచించిన 'ఆలాముల్ మౌకియీన్' అన్న పుస్తకంతోపాటు షా వలీయుల్లా 'హుజ్జతుల్లాహుల్ బాలిగ' అనే పుస్తకం ప్రయోజన కరమయినవి. ఇవేకాక జీవితంలోని విభిన్న సమస్యల్ని స్పర్శిస్తూ పండితులు వేర్వేరు పుస్తకాలు రచించారు. ఉదాహరణకు ఆర్థిక విషయాలకు సంబంధించిన పుస్తకం 'కితాబుల్ అమ్వాల్'ని అబూ ఉబైదా కాసిమ్ బిన్ సల్లామ్ (హి.224) వ్రాశారు. అలాగే భూమి, సేద్యపు భూమి, ఉష్ర్ (పంటలో జకాత్) ఖరాజ్ ఇత్యాధి విషయాల మీద కాజీ అబూ యూసుఫ్ వ్రాసిన 'కితాబుల్ ఖరాజ్' అత్యుత్తమ రచన. ఇంకా సున్నత్ (ప్రవక్త సంప్రదాయం) షరీఅత్‌కు మూలం అనడానికి, హదీసు తిరస్కారులు వ్యాపింపజేసిన అపార్థాలను తొలగించడానికి దిగువ పేర్కొన్న పుస్తకాలు చూడవచ్చు.

1) కితాబుల్ ఉమ్మ్ 7వ సంపుటం; 2) అల్ రిసాల (ఇమామ్ షాఫియి); 3) అల్ ముఆఫికాత్, నాల్గవ సంపుటం (అబూ ఇస్‌హాక్ షాతిబి (హి.790); 4) సవాఇకు ముర్సల, సం.2 (ఇబ్నుకయ్యిమ్), 5) అల్ అహ్‌కామ్ (ఇబ్ను హజ్మ్ ఉన్దులుసి హి.456); 6) తర్జుమానుస్సున్న (ఉర్దు, మౌలానా బద్రెఆలమ్, మీరఠీ); 7) ఇస్బాతుల్ ఖబర్ (మా

తండ్రి గారు, మౌలానా హాఫిజ్ అబ్దుస్సత్తార్ హసన్, ఉమర్‌పూరి, హి. 1324, వయసు 34; 8) హదీసు, ఖుర్‌ఆన్ (మౌలానా సయ్యిద్ అబుల్ ఆలా మౌదూది) 9) ఇన్కారె హదీస్ కా మన్జర్ ఔర్ పస్‌మన్జర్ (ఇష్తిఖార్ అహ్మద్ బల్ఖి), 10) కొంతకాలం ముందు అల్లామా ముస్తఫా సబాయి, అల్ ముస్లిమూన్ అనే పత్రికలో, హదీసులు తార్కిక నిదర్శనాలన్న విషయం మీద వ్యాసాల పరంపర ప్రారంభించారు. వాటి ఉర్దూ అనువాదం మౌలానా మలిక్ గులామ్ అలీ గారు చేశారు. ఈ పుస్తకం 'నాతె రసూల్' పేరుతో వెలువడింది.

హదీసు విద్యల చరిత్ర, తదితర సంబంధిత చర్చలకుగాను దిగువ ప్రస్తావించిన రచనలు సమగ్రమైనవి, ప్రయోజనకరమయినవి.

1) ముకద్దమ ఫత్‌హుల్ బారి (హాఫిజ్ ఇబ్ను హజర్); 2) జామె బయానుల్ ఇల్మ్ వ అహ్‌లిహీ, (హాఫిజ్ ఇబ్ను అబ్దుల్ బర్ ఉందులుసి(హి.463) 3) ముఆరిఫతు ఉలూముల్ హదీస్ (ఇమామ్ హాకిమ్- హి.405); 4) ముకద్దమ తుహఫతుల్ అహూజీ (మౌలానా అబ్దుర్రహ్మాన్ ముబారక్‌పూరి- హి.1353) ఈ పుస్తకం కొత్తగా వచ్చిన పుస్తకాలన్నింటిలో సమగ్రమయింది, ప్రయోజనకరమయిందీను; అలాగే 5) ముకద్దమ ఫత్‌హుల్ ముల్హిమ్ (మౌలానా షబ్బీర్ అహ్మద్ ఉస్మాని); 6) తద్వీనె హదీస్ (ఉర్దూ- మౌలానా మనాజిర్ అహ్సన్ గీలాని)

మూడవ దశలో హదీసు సంకలన కర్తలు

ఈ దశలోని ప్రముఖ ఖ్యాతిగాంచిన హదీసువేత్తల ప్రామాణిక గ్రంథాలను క్రింద పరిచయం చేస్తున్నాము.

1) **ఇమామ్ అహ్మద్ బిన్ హంబల్ (హి.164- 241):** ఈయనగారి ప్రముఖ సంకలనం 'ముస్నద్ అహ్మద్' పేరుతో ఖ్యాతి గడించింది. ఇందులో 30 వేల ఉల్లేఖనాలున్నాయి. దీని సంపుటాలు 24. చెప్పుకోదగ్గ హదీసులన్నీ ఇందులో ఉన్నాయి. ఇందులో సంకలనా విధానం విషయశీర్షికనుబట్టికాక ఉల్లేఖన కర్త అయిన ప్రవక్త సహచరుని శీర్షికన జరిగింది. దీన్ని అధ్యాయాల రీత్యా అంటే విషయానుక్రమంగా తిరిగి కూర్చే పని హసనుల్ బన్నా షహీద్ తండ్రిగారు అయిన అహ్మద్ అబ్దుర్రహ్మాన్ సాఅతి ప్రారంభించారు. ఇప్పటివరకు 14 సంపుటాలు వెలువడ్డాయి. ఈజిప్ట్‌కే చెందిన ప్రముఖ పండితులు అహ్మద్ షాకిర్ కూడా ఈ సందర్భంలో పని చేస్తున్నారు. ఇప్పటివరకు 15 భాగాలు సంకలనమయ్యాయి.

2. **ఇమామ్ ముహమ్మద్ బిన్ ఇస్మాయీల్ అల్ బుఖారి (హి.194- 256):** ఈయన గారి పుట్టుక సంవత్సరం అరబీ సంఖ్యా శాస్త్రం రీత్యా 'సిద్క్' (194) మరణ సంవత్సరం 'నూర్' (256) వస్తాయి. ఇమామ్ బుఖారి రచనల్లో అన్నింటికన్నా ప్రముఖమయింది, ప్రామాణికమయింది 'సహీహ్ బుఖారి'. దాని పూర్తి పేరు 'అల్ జామి ఉస్సహీహుల్ ముస్నదుల్ ముఖ్తసర్ మిన్ ఉమూరు రసూలుల్లాహి సల్లల్లాహు అలైహి వ ఆలిహి వసల్లం వ అయ్యామహ్.'

ఈ గ్రంథ సంకలనంలో 16 ఏళ్ళు పట్టాయి. ఆయన ద్వారా నేరుగా సహీహ్ బుఖారి చదివిన శిష్య గణం సంఖ్య 90వేల వరకు ఉంటుంది. కొన్ని పర్యాయాలు ఒకే సమావేశంలో హాజరైన వారి సంఖ్య 30వేల వరకు చేరేది. ఇలాంటి సమావేశాల్లో ఆయన చెబుతూ ఉండగా తిరిగి చెప్పి వ్రాయించే వారి సంఖ్య 300కు మించి ఉండేది. మొత్తం హదీసుల సంఖ్య 9684. అయితే పునరుక్తమయిన ఉల్లేఖనాలు (ముకర్రర్ రివాయాత్), అప్రామాణికమయిన ఉల్లేఖనాలు (తాలీకాత్), సహచరుల సాక్ష్యాధారమయిన ఉల్లేఖనాలు (షవాహిద్ (అసార్), ముర్సల్ హదీసులను తీసివేస్తే మర్ఫూ ఉల్లేఖనాలు 623 మిగులుతాయి. ఇతర హదీసువేత్తలను పోల్చి చూస్తే ఉల్లేఖనకర్తలను ఏరివేసే ప్రమాణం ఈయన కాస్త ఉన్నతంగా పెట్టారు.

3. **ఇమామ్ ముస్లిమ్ బిన్ హజ్జాజ్ కషీరి (హి.202- 261):** ఇమామ్ బుఖారి, ఇమామ్ అహ్మద్ బిన్ హంబల్ ఈయన గురువుల్లోనూ, ఇమామ్ తిర్మిజీ, అబూ హాతిమ్ రాజి, అబూబక్ర్ బిన్ ఖుజైమా ప్రభృతులు ఈయన శిష్యగణంలోని వారు. ఈయన సంకలనం 'సహీహ్ ముస్లిమ్' సంకలనాక్రమం రీత్యా ప్రముఖమయిందిగా పరిగణించబడుతుంది.

4. **అబూ దావూద్ అష్అస్ బిన్ సులైమాన్ సజిస్తానీ (హి. 202- 275):** ఈయన ప్రముఖ సంకలనం 'సునన్ అబూ దావూద్' పేరుతో ప్రఖ్యాతమయింది. ఇందులో అధికాంశం ధర్మశాస్త్ర ఆదేశాలకు సంబంధించిన ఉల్లేఖనాలను సమగ్ర రూపంలో ఒకచోట చేర్చడం జరిగింది. ఫిక్హ్‌కు సంబంధించిన, శాసనాంగానికి సంబంధించిన సమస్యల పరిష్కారానికి ఇది అత్యుత్తమ మూల గ్రంథమని చెప్పవచ్చు. ఇందులో 480 హదీసులున్నాయి.

5. **ఇమామ్ అబూ ఈసా తిర్మిజి(హి. 209- 279):** ఇందులో ఫిక్హ్‌కు సంబంధించిన విషయాలను, విభిన్న పంథాల వివరాలను విశదపరచడం జరిగింది.

6. **ఇమామ్ అహ్మద్ బిన్ షుఅయిబ్ నసాయి (హి. 303):** ఈయన సంకలనం పేరు 'అస్సుననుల్ ముజ్తబా'

7. **ఇమామ్ ముహమ్మద్ బిన్ యజీద్ బిన్ మాజా కుజ్వయిని (హి. 273):** ఈయన పుస్తకం సునన్ ఇబ్ను మాజా పేరుతో ప్రఖ్యాతమయింది.

   ముస్నద్ అహ్మద్ తప్ప మిగతా 6 గ్రంథాలను హదీసువేత్తల పరిభాషలో 'సిహాహ్ సిత్తా' అంటారు. కొందరు పండితులు ఇబ్ను మాజాకు బదులు ముఅత్తా 'ఇమామ్ మాలిక్'ని సిహాహ్ సిత్తాలో ఒకటిగా పరిగణిస్తారు.

   ఇవికాక ఆ దశలో ఇంకా అనేక ప్రయోజనకరమయిన, సమగ్రమయిన రచనలు, సంకలనాలు జరిగాయి. వాటిని వివరించడం ఇక్కడ సాధ్యపడదు. బుఖారి, ముస్లిమ్, తిర్మిజీ ఈ మూటిని 'జామె' అని అంటారు. అంటే వీటిలో విశ్వాసాలు, ఆరాధనలు, నైతక నియమాలు, వ్యవహారాలు తదితర సకల విషయాలకు సంబంధించిన హదీసులున్నాయన్నమాట. అబూ దావూద్, నసాయి, ఇబ్నుమాజ- వీటిని సునన్ అని అంటారు. అంటే వీటిలో క్రియాత్మక జీవితానికి సంబంధించిన ఉల్లేఖనాలు మటుకే ఉన్నాయని అర్థం.

హదీసు గ్రంథాల వర్గీకరణ

హదీసువేత్తలు ఉల్లేఖనాల బలం, సవ్యతల ఆధారంగా హదీసు గ్రంథాలన్నింటినీ నాలుగు వర్గాలుగా విభజించారు.

1. ముఅత్తా ఇమామ్ మాలిక్, సహీహ్‌బుఖారి, సహీహ్ ముస్లిమ్. ఈ మూడు గ్రంథాలు, సవ్యత రీత్యాను, ఉల్లేఖనకర్తల విశ్వసనీయత దృష్ట్యాను అత్యున్నత స్థాయికి చెందినవి.

2. అబూ దావూద్, తిర్మిజి, నసాయి- ఈ గ్రంథాల ఉల్లేఖనకర్తలు కొందరు విశ్వసనీయత రీత్యా మొదటి వర్గానికి కాస్త దిగువన ఉన్నవారు. అయినా ఇవీ విశ్వసనీయ గ్రంథాలే. ముస్నద్ అహ్మద్ కూడా వీటితో సమంగా పరిగణించబడుతుంది.

3. దారిమి (హి.225), ఇబ్ను మాజ, బైహకీ, దారుల్‌ఖుతని (హి.385), తబ్రానీ (హి.360) పుస్తకాలు, తహావి (హి.311) రచనలు, ముస్నద్‌షాఫియీ, ముస్తద్‌రక్ హాకిమ్ (హి. 405) - ఈ గ్రంథాలలో సహీహ్ (సవ్యమయినవి), జయీఫ్ (బలహీనమయినవి) అన్ని రకాల ఉల్లేఖనాలున్నాయి. కాని విశ్వసనీయమయిన ఉల్లేఖనాలే అధికంగా ఉన్నాయి.

4. ఇబ్ను జరీర్ తబ్రీ (హి.310) రచనలు, ఖతీబ్ బగ్దాదీ(హి.463) పుస్తకాలు, అబూ నుఅయిమ్ (హి.403), ఇబ్ను అసాకిర్ (హి.571), దైలమి, ఫిర్దౌస్ కృతికర్త (509), కామిల్ ఇబ్ను అదీ (హి.365), ఇబ్ను మర్దూయ (హి.410) సంకలనాలు, వాకిది(హి.207) ఇంకా ఇలాంటి ఇతర రచయితల పుస్తకాలు ఈ కోవకు చెందినవి. ఈ పుస్తకాలు కలగూర గంప లాంటివి. మౌజూ (కల్పిత) ఉల్లేఖనాలు కూడా వీటిలో అధికంగా చోటుచేసుకున్నాయి. సాధారణ మత బోధకులు, సూఫీ పండితులకు ఆధారాలు ఈ గ్రంథాలే. అయితే కష్టపడి ప్రక్షాళన జరిపితే ఈ సంకలనాల నుండి కూడా మణిమాణిక్యాలు వెదికి తీయవచ్చు.

నాల్గవ దశ

ఈ దశ దాదాపు అయిదవ శతాబ్ది హిజ్రీ నుండి మొదలయింది. ఇంకా కొనసాగు తోంది. దీనికి పూర్వం మూడవ దశలో జరిగిన సంకలనా విధానం ముగిసింది. ఈ సుదీర్ఘ కాలంలో జరిగిన రచన, పరిశోధనా కార్యకలాపాల వివరాలు ఇవి:

1. ప్రముఖ హదీసు గ్రంథాల టీకా తాత్పర్యాలు, వివరణలు, ఇతర భాషల్లోకి అనువాదాలు జరిగాయి.
2. పైన పేర్కొన్న హదీసు శాస్త్రాల మీద అనేక రచనలు జరిగాయి. వాటి వ్యాఖ్యా నాలు, వివరణలు, సంక్షిప్తాలు వ్రాయడం జరిగింది.
3. పండితులు తమ అభిరుచులకనుగుణంగా లేక అవసరాల రీత్యా మూడవ దశలో జరిగిన సంకలనాల నుండి హదీసులను ఎన్నుకుని ప్రయోజనకర మయిన కూర్పులు చేశారు. వాటిలో కొన్ని దిగువన ఇస్తున్నాము.

అ) మిష్కాతుల్ మసాబీహ్ (వలీయుద్దీన్ ఖతీబ్): ఇందులో విశ్వాసాలు, ఆరాధ నలు, నైతిక నియమాలు, వ్యవహారాలు, సామాజిక నియమాలు, ప్రళయ దిన వివరాలు ఇత్యాది విషయాలకు సంబంధించిన ఉల్లేఖనాలన్నీ సమ కూర్చడం జరిగింది.

ఆ) రియాజుస్సాలిహీన్ (ఇమామ్ అబూ జక్రియ్యా యహ్యా బిన్ షరఫ్ నవవి- ఈయన 'ముస్లిమ్' గ్రంథానికి టీకా కూడా వ్రాశారు. హి.676) ఈ గ్రంథం అధికంగా నైతికత, మర్యాదలకు సంబంధించిన హదీసులున్న పుస్తకం. ప్రతి ఆధ్యాయం ప్రారంభంలో శీర్షికను బట్టి ఖుర్ఆన్ వచనాలను కూడా ఉటంకించడం జరిగింది. ఇది ఈ గ్రంథం ప్రత్యేకత. సహీహ్ బుఖారి సంకలనా విధానం కూడా ఇదే.

4) ముస్తకల్ అఖ్‌బార్ (ముజద్దిదుద్దీన్, అబుల్ బర్కాత్, అబ్దుస్సలామ్ బిన్ తైమియ్యా -హి.652) : ఈయన ప్రఖ్యాత ఇస్లామీయ తత్వవేత్త షేఖుల్ ఇస్లామ్ తకీఉద్దీన్ అహ్మద్ బిన్ తైమియ్య (హి.728) గారి పితామహులు. కాజి షౌకాని, ఈ గ్రంథానికి నైలుల్ ఔతార్ పేరిట ఒక టీకా వ్రాశారు.

5. బులూగుల్ మరామ్ (హాఫిజ్ ఇబ్ను హజర్, బుఖారి టీకా కర్త (హి.852)ఇందులో అధికంగా ఆరాధనలు, వ్యవహారాలకు సంబంధించిన హదీసులే ఉన్నాయి. ముహమ్మద్ బిన్ ఇస్మాయీల్ సనాని (హి.1182) 'సుబులుస్సలామ్' పేరిట దీనికి టీకా వ్రాశారు. 'మిస్కుల్ ఖిత్తామ్' పేరిట మరో టీకా ఫార్సీ భాషలో నవాబ్ సిద్దీకుల్ హసన్ ఖాన్ (హి.1307) వ్రాశారు. ఈ గ్రంథాల్లో చాలా వాటికి చాలా కాలం క్రితమే ఉర్దూలోనికి అనువాదం జరిగింది. వాటి ప్రచురణ కూడా జరిగింది.

భారతదేశంలో

మన దేశంలో మొట్టమొదట షేఖ్ అబ్దుల్ హక్ ముహద్దిస్ దహ్లావీ బిన్ సైఫుద్దీన్ తుర్క్ (హి.1052) హదీసు విద్యాజ్యోతిని ప్రకాశింపజేశారు. ఆయన తరువాత హజ్రత్ షా వలీయుల్లా (హి.1176), ఆయన సంతానం, సేవాపరాయణులు, బోధనాగ్రహకు లయిన శిష్యుల అవిరళ పరిశ్రమ వల్ల ఈ భూభాగంలో ప్రవక్త సంప్రదాయ కాంతి నలుమూలలా వ్యాపించింది. 'భూమి దాని ప్రభు జ్యోతితో ప్రకాశమానమయి పోయింది.' *(దివ్యఖుర్ఆన్ -అజ్ జుమర్ : 69)*

షా వలీయుల్లా తరువాత ఈ దేశంలో అనువాదాలు, టీకాలు, చిన్నచిన్న సంకలనాలు, ప్రచురించే సత్కార్య క్రమం ఇంకా కొనసాగుతూనే ఉంది.

'నేను సత్పురుషుల ప్రేమికుణ్ణే కాని వారిలోని వాణ్ణి కాను.'

దీని ద్వారానయినా బహుశా దైవం నాలో సదాచారాన్ని అనుగ్రహిస్తాడేమో! ప్రవక్త కాలం నుండి నేటివరకు హదీసులు వ్రాసే, వాటిని ఉల్లేఖించే కార్యక్రమం సదా ఎడతెగకుండా సాగుతూనే ఉందని పై వివరాల వల్ల తెలుస్తోంది. ఈ విజ్ఞాన పరిశోధనా పరంపరలో పగలూ దేదీప్యమానమయినదే రేయీ ఉజ్వలమానమయినదే!

- అబ్దుల్ గఫ్ఫార్ హసన్ ఉమర్‌పూరి